

100. yılında

ULUSLARARASI
MEDDAH MEDRESESİ
SEMPOZYUMU

SIMPOZİUMI
NDËRKOMBËTAR I
MEDRESESË MEDDAH

SEMPOZYUM PROGRAMI / ÖZET KİTAPÇIĞI

PROGRAMI I SIMPOZİUMIT / LIBRI I ABSTRAKTEVE

07 – 08 KASIM/NËNTOR 2023 | ÜSKÛP/SHKUP

BSF | BALKAN
STUDIES
FOUNDATION

ISAV
İSLÂMİ İLİMLER
ARAŞTIRMA VAKFI

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

100. yilinda

**ULUSLARARASI
MEDDAH MEDRESESİ
SEMPOZYUMU**

**SIMPOZIUMI
NDËRKOMBËTAR I
MEDRESESË MEDDAH**

SEMPOZYUM PROGRAMI / ÖZET KİTAPÇIĞI

PROGRAMI I SIMPOZIUMIT / LIBRI I ABSTRAKTEVE

07 - 08 KASIM/NËNTOR 2023 | ÜSKÛP/SHKUP

100. Yılında Uluslararası Meddah Medresesi Sempozyumu

Balkan Çalışmaları Vakfı Adına

Dr. Sevba Abdula

Düzenleme Kurulu

Dr. Sevba Abdula, Balkan Çalışmaları Vakfı | Dr. Serdar Serdaroğlu, Uluslararası Balkan Üniversitesi
| Prof. Dr. Muhammet Altaytaş, Trakya Üniversitesi | Prof. Dr. Salih Tuğ, İslami İlimler Araştırma Vakfı
| Prof. Dr. Bedreddin Çetiner, İslami İlimler Araştırma Vakfı | Prof. Dr. Mahmut Kaya, İslami İlimler Araştırma Vakfı
| İsmail Bacacı, İslami İlimler Araştırma Vakfı | Feyzullah Kıyıklık, İslami İlimler Araştırma Vakfı | Ahmet Yıldız,
İslami İlimler Araştırma Vakfı | Prof. Dr. İlyas Çelebi, İslami İlimler Araştırma Vakfı | Dr. Kenan İsmaili, Üsküp Müftüsü
| Doç. Dr. Ali Erken, Marmara Üniversitesi | Prof. Dr. Mesut İdriz, Şarika Üniversitesi | Dr. Kadir Muhammed,
Sofya Yüksek İslam Enstitüsü | Dr. Sedad Beslija, Saraybosna Üniversitesi

Düzenleyen Kurumlar

Balkan Çalışmaları Vakfı Fettah Efendi Araştırmaları Merkezi | İslami İlimler Araştırma Vakfı |
Uluslararası Balkan Üniversitesi

Destekleyen Kurumlar

Uluslararası Balkan Üniversitesi | Üsküp Müftülüğü | Sofya Yüksek İslam Enstitüsü |
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

İletişim

Balkan Çalışmaları Vakfı

Makedonsko Kosovska Brigada No: 32 1A, Çair, Üsküp/Kuzey Makedonya
balkanfoundation.com | info@balkanfoundation.com

İçindekiler

BALKAN ÇALIŞMALARI VAKFI HAKKINDA / RRETH FONDACIONIT PËR STUDIME BALLKANIK SEMPOZYUM PROGRAMI / PROGRAMI I SIMPOZIUMIT	7 9
MEDDÂH MEDRESESİ'NİN ŞÂİR ÂLİMİ FETTÂH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE HAZRET-İ MUHAMMED <i>Doç. Dr. Abdülkadir Dağlar</i>	18
ÜSKÜP'DEN İSTANBUL'A BİR ÂLİMİN BİBLİYOGRAFYASI: BEKİR SADAK VE HADİS KİTABI TAC TERCÜMESİ ÜZERİNE <i>Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu</i>	19
KONTRIBUTI I FETTAH EFENDIUT NË MEDRESENË MEDDAH <i>Agon Krasniqi</i>	20
FARKLI AMA AYNI: MUHAMMED BOSNEVÎ'NİN HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN TERCÜMESİ <i>Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Göksu, Fatma Afyoncu</i>	21
1918-1939 ARASI KRALLIK YUGOSLAVYA'SINDA YÜKSEK DİNİ EĞİTİM VE MEDDAH MEDRESESİ <i>Doç. Dr. Ali Erken</i>	22
KONCEPTI IDEOR I MEDRESËS MEDDAH DHE HISTORIA E MEHMET EFENDI SADIK <i>Amir Mamuti</i>	24
XV- XX. YÜZYILDA MAKEDONYA MEDRESELERİ <i>Prof. Dr. Bilgin Aydın, Prof. Dr. Rifat Günalan</i>	25
OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA'DA AÇILAN DARÜLHADİS MEDRESELERİ <i>Doç. Dr. Cemile Tekin</i>	27
MAKEDONYA YAZMALARINDA RİYÂZÎ İLİMLER: GENEL BİR PERSPEKTİF <i>Doç. Dr. Elif Baga</i>	28
ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN GÂYETÜT-TALEB'İ EKSENİNDE OSMANLI'DA MÜTÂLAA İLMİ <i>Dr. Elmin Aliyev</i>	29
MÜDERRİS ATAULLAH EFENDİ VE MEDDAH MEDRESESİ <i>Enes Selam</i>	30
1945 İSLAM DİNİ BİRLİĞİ KANUNU'NUN YENİLENMESİ SÜRECİ VE TARTIŞMALAR <i>Eren Atala Eriş</i>	31

CUMHURİYET REJİMİNDEN MEDDAH MEDRESESİ'NE BALKANLAR'DA TÖRELİ DURUŞUN BİR ÖNCÜSÜ OLARAK FETTÂH EFENDİ <i>Doç. Dr. Erhan Çapraz</i>	33
MARRĒDHĒNIET E DOBĒTA FE-SHTET NĒ SHQIPĒRI PAS RĒNIES SĒ SHTETIT OSMAN NĒ SHEKULLIN 20 (Mungesa e pavarĒsisĒ sĒ medreseve nĒ ShqipĒri si shembull) <i>Ermal Bega</i>	34
OSMANLI DEVRİ ÜSKÜP MEDRESELERİ <i>Dr. Ertan Emin</i>	35
ÜSKÜP MEDDAH MEDRESESİ BAŞMÜDERRİSİ VE BALKAN ŞÂİRİ ABDÜLFETTAH RAUF'UN EDEBİYÂT/BELÂGAT NOTLARI ÜZERİNE <i>Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş</i>	36
XV-XVI. YÜZYILLARDA KITALAR ARASI İLMÎ ETKİLEŞİM: BALKANLARDAKİ İLMÎ HAYATA MEMLÜK COĞRAFYASININ ETKİSİ <i>Doç. Dr. Esra Atmaca</i>	37
HASAN KÂFÎ AKHISÂRÎ'YE GÖRE ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUĞUN TEMELLENDİRİLMESİ <i>Prof. Dr. Eşref Altaş</i>	38
MEDRESEJA "MEDAH" DHE MEDRESETË E TJERA TË SHKUPIT NË PERIUDHËN E MBRETËRISË JUGOSLLAVE – STUDIM KRAHASIMOR <i>Prof. Dr. Fahrush Rexhepi</i>	39
ÜSKÜP'TEN İSTANBULA İLMÎ MİRAS: PROF. DR. BEKİR SADAK VE HADİS İLMİNE KATKILARI <i>Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül Altıntaş</i>	40
MEDDAH MEDRESESİ ÖĞRENCİLERİNDEN ALİ YAKUP CENKÇİLERİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİNİN TÜRKİYE'NİN DİN EĞİTİMİ ALANINDAKİ ETKİSİ <i>Doç. Dr. Feyza Betül Köse</i>	41
GJENDJA DHE PERSPEKTIVA E EDUKIMIT FETAR NË SISTEMIN ARSIMOR TË MAQEDONISË SË VERIUT <i>Halime Ibrahim-Shasivari</i>	42
YANYALI ESAD EFENDİ'NİN TERCEMETÜ'Ş-ŞERHİ'L-ENVER'İNDE MANTİK BİLİMİNİN MAHİYETİ <i>Doç. Dr. Harun Kuşlu</i>	43
ÜSKÜP MÜFTÜSÜ HASAN FEHMİ EFENDİ VE ZÜBDETÜ'T-TA'LÎM İSİMLİ RİSALESİ <i>Dr. Hatice Ayar</i>	44
BALKANLARDA ETVÂR-I SEB'A GELENEĞİ VE LÂMEKÂNÎ HÜSEYİN EFENDİ'NİN ETVÂR-I SEB'A RİSÂLESİ <i>Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Erol</i>	45
17. VE 18. YÜZYIL OSMANLI ÜLKESİNDE BİLGİNİN DOLAŞIMI: BALKANLILAR ÖRNEĞİ <i>İbrahim Halil Ayten</i>	47

TANRI'YI BİLMENİN YOLLARI: ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN FUSÛS ŞERHİ'NDE İLAHLIK VE BİLİNME YOLLARI ÜZERİNE <i>Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer</i>	48
ANADOLU-BALKAN COĞRAFYASINDA TÜRKÇE İLK MATEMATİK KİTABI: TÜRKÎ HİSÂB <i>Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu</i>	49
BALKANLARDA BİR COĞRAFYACI: MÜNİRÎ-İ BELGRADİ VE SEB'İYYÂT İSİMLİ ESERİ <i>Arş. Gör. Kübra Taşdemir</i>	50
MEDDAH MEDRESESİ MÜFREDATINDA AKLÎ İLİMLERİN YERİ <i>Doç. Dr. Mahmut Meçin</i>	51
MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU KEMAL ARUÇI'NİN ULÛHİYET ANLAYIŞI <i>Prof. Dr. Mehmet Kenan Şahin</i>	52
MÜNECCİMBAŞI AHMED EFENDİ'YE GÖRE ÖNERMENİN BİRLİĞİ <i>Doç. Dr. Mehmet Özturan</i>	53
YANYALI ESAD EFENDİ'NİN FİZİKA ÇEVİRİSİNE DAİR BAZI NOTLAR <i>Doç. Dr. Mehmet Sami Baga</i>	54
BİR MEDDAHLI OLARAK KEMAL ARUÇI'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE DAVASI <i>Öğr. Gör. Meral Jahjai</i>	55
BALKANLAR'DA İSLÂM DİNİ EĞİTİMİ -KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ- <i>Doç. Dr. Muhammed Esat Altıntaş</i>	56
KEMAL ARUÇI'NİN EHLİ-İ KİTAP KONUSUNDA HÜSEYİN COZO'YA TENKİTLERİNİN USULÎ AÇIDAN TAHLİLİ <i>Prof. Dr. Muhammet Altaytaş</i>	58
XIX. ASIRDA MAKEDONYA'DA OHRİ KAYMAKAMI ŞERİF AHMED BEY MEDRESESİ <i>Dr. Öğr. Üyesi Mumin Omerov</i>	60
RÛHÛ'L-BEYÂN'IN BİR NÜVESİ OLARAK BURSEVÎ'NİN (K.S.) ÜSKÛP YILLARINDA KALEME ALDIĞI MECÂLİSÛ'L-VA'Z VE'T-TEZKÎR ADLI ESERİ <i>Doç. Dr. Murat Sarıgül</i>	61
FETTAH EFENDİ'NİN NECİP FAZİL KISAKÜREK'İN ÇİLE ŞİİRİNE YAZDIĞI NAZİRE VE METAFİZİK ÜRPERTİ <i>Dr. Öğr. Üyesi M. Necip Yılmaz</i>	62
BEKİR SADAK'IN KUR'AN-I KERİM'İN TÜRKÇE ANLATIMI ADLI MEÂLİ VE MÜTEŞÂBİH ÂYETLERE YAKLAŞIMI <i>Prof. Dr. Mustafa Şentürk</i>	64

MEDDAH MEDRESESİNDE FIKİH EĞİTİMİ <i>Doç. Dr. Mustafa Türkan</i>	65
ŞERHU AKÂİDİ'N-NESEFÎ'DE MUHAMMED NÛRU'L-ARABÎ'NİN EHL-İ HAK VE HAKİKAT YORUMU <i>Prof. Dr. Ömer Türker</i>	66
HOCA TAHSİN EFENDİ'NİN ESÂS-I İLM-İ HEY'ET ADLI ESERİNDE MODERN ASTRONOMİ <i>Doç. Dr. Orhan Güneş</i>	67
ÜSKÛP İSÂ BEY KÛTÛPHANESİNDEKİ YAZMA ESERLERE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME <i>Prof. Dr. Sadık Yazar</i>	68
MÛSTENSIHLERİ, MALİKLERİ, ÜRETİM YERLERİ VE ZAMANLARIYLA ÜSKÛPLÜ YAZMALAR <i>Dr. Öğr. Üyesi Sami Arslan</i>	69
MANYASOĞLU MAHMÛD İBN-İ KÂDÎ-İ MANYÂS VE HÂŞİYE ALÂ ŞERHİ'L-AKÂİDİ'N-NESEFİYYE ADLI ESERİ <i>Dr. Öğr. Üyesi Sami Turan Erel</i>	70
YANYALI BAŞHOCA İŞHÂK EFENDİ'NİN MÛHENDİSHANE ÖĞRENCİSİNE TANITTIĞI FİZİK ALETLERİ <i>Arş. Gör. Dr. Sena Aydın</i>	71
MAKEDONYA MEDRESELERİ İLE ANADOLU MEDRESELERİNİ ARAP DİLİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN BİR KARŞILAŞTIRMA <i>Prof. Dr. Şükran Fazlıoğlu</i>	72
BEKİR SADAK'IN "KUR'ÂN-I KERİM ve TÜRKÇE ANLATIMI" İSİMLİ MEÂLİNDE KEVNÎ/TEKVÎNÎ AYETLERİN ANLAMLANDIRILMASI SORUNU <i>Doç. Dr. Yakup Bıyıkoğlu</i>	73
ÜSKÛP'TE TÜRLÜK VE İSLAMİYET İÇİN MÛCADELE EDEN MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU İKİ DAVA ADAMI: ŞUAYB AZİZ VE ABDÛLFETTAH RAUF <i>H. Yıldırım Ağançoğlu</i>	75
MOSTAR'DAKİ MEDRESELER: TARİHSEL BİR İNCELEME <i>Yunus Dilber, Prof. Dr. Emel Topçu</i>	76
MATRAKÇI NASUH'UN UMDETÛ'L-HESÂB İSİMLİ ESERİNDE MİRAS TAKSİMİ PROBLEMLERİ <i>Dr. Öğr. Üyesi Z. Tuba Oğuz Ceyhan</i>	77
HARBİYE'DE GEOMETRİ: MANASTIRLI MEHMED RIFAT VE MATEMATİK ESERLERİ <i>Dr. Öğr. Üyesi Zehra Bilgin</i>	78

BSF | BALKAN STUDIES FOUNDATION

2016 yılında Fettah Efendi Derneği adıyla Üsküp/Kuzey Makedonya’da kurulup 2022 itibariyle kurumsal yapıda doğan ihtiyaç sebebiyle Balkan Studies Foundation adıyla faaliyetlerine devam eden kurumumuz, özellikle lisans ve lisansüstü öğrencileri merkeze alırken, diğer yandan hem yerel hem de uluslararası bilimsel çalışmalara da 5 yıldır öncülük etmektedir. Balkan Studies Foundation bünyesinde faaliyetler 4 merkez ve bir yayınevi etrafında planlanmıştır. Bu merkezlerden ilki, vakfın en görünür faaliyeti olarak ve gelecek yıllarda enstitüye dönüştürülme hedefiyle kurulan Siyaset, Ekonomi ve Toplum Ataştırmaları Merkezi’dir. Kuzey Makedonya ve Balkanlara dair güncel ve tarihi bilgi üretimine yoğunlaşacak merkezde siyaset ve hukuk, ekonomi, toplum ve tarih alanında araştırma projeleri, raporlar, kongreler, sempozyumlar, çalıştaylar, yuvarlak masa toplantıları, uluslararası zirveler yer almış ve alacaktır. Ayrıca birkaç yıldır gerçekleştirilen Balkan Studies Congress ve Balkanlar için önemli bir uluslararası hakemli yayın olan Journal of Balkan Studies merkezin en önemli faaliyetleridir. Vakfımızın bünyesinde yer alan ikinci merkez ise Abdülfettah Rauf Araştırmaları Merkezi’dir. Balkan İslam Çalışmaları, Edebiyat Çalışmaları ve Fettah Efendi’ye dair yapılan çalışmalar bu merkez bünyesinde yürütülmektedir. Aile ve Gençlik Araştırmaları Merkezi ise daha çok gençlere yönelik faaliyetlere yoğunlaşmakta, bilimsel olarak psikoloji, eğitim, aile ve genç nüfusu incelemektedir. Gençlik araştırmaları açısından 15-24 yaş grubu hedef kitle olarak belirlenmiş, bu kapsamda çeşitli araştırmalar yapılarak yayın faaliyetleri ön plana alınmıştır. Merkezin eğitim faaliyetleri ise Üsküp Düşünce Okulu ve Genç Akademi gibi önemli iki başlık altında ilerlemektedir. Üsküp Düşünce Okulu seminerler, okuma grupları, makale yazım süreci, yaz/kış okulları, Ramazan Etkinlikleri, Mezuniyet gibi birçok faaliyeti barındırmaktadır. Vakfımızın yayınevi ise İDEFE’dir. Vakıf bünyesinde gerçekleşen tüm faaliyetlerin yayına dönüşmesi, ayrıca telif, çeviri ve edisyon eserlerle Balkanlara dair bilgi üretimin görünür kılınması bu merkez ile hedeflenmektedir. Bu çerçevede vakfımız araştırma, eğitim ve yayın alanında Kuzey Makedonya’yı, Balkanları ve ötesini etkileşim ve hareketlilikle iç içe bağlayacak bir mekanizma üretmeyi amaçlamaktadır.

FONDACIONI PËR STUDIME BALLKANIKE

Fondacioni për Studime Ballkanike është vijimësi e Shoqatës për Edukim dhe Mendim “Fettah Efendi” e themeluar në vitin 2016, veprimtaria e të cilës shtrihet në realizimin e aktiviteve të ndryshme hulumtuese përgjatë 5 viteve. Fondacioni për Studime Ballkanike e themeluar në vitin 2022, krijimi i së cilës vjen si rezultat i nevojës së infrastrukturës institucionale dhe veprimtaria e saj përqëndrohet tek studentët në studime deridiplomike dhe pasdiplomike. Në kuadër të Fondacionit përfshihen 4 qendra hulumtuese dhe një shtëpi botimi.

Qendra për studime politike, ekonomike dhe sociale paraqet një ndër qendrat kryesore të fondacionit me synimin për ta shndërruar atë në një institut në vitet në vijim. Në kuadër të saj realizohen projekte të ndryshme hulumtuese, raporte, kongrese, simpoziume, seminare, panel diskutimi, konferenca ndërkombëtare, kryesisht në fushën e politikës, drejtësisë, ekonomisë, sociologjisë dhe historisë, në Maqedoninë e Veriut dhe Ballkanin në përgjithësi. Përveç kësaj, Kongresi për Studime Ballkanike, i cili mbahet prej disa vitesh, dhe Revista për Studime Ballkanike, e cila boton artikuj shkencorë në bazë të standardeve ndërkombëtare, janë projektet më të theksuara që realizohen në kuadër të qendrës për studime politike, ekonomike dhe sociale.

Qendra Hulumtuese “Abdulfettah Rauf” zhvillon studime islame ballkanike, studime të letërsisë dhe studime për figurën e Fettah Efendiut. Qendra për studime familjare dhe rinore, nga ana tjetër, në qendër të veprimtarisë së saj ka të rinjtë dhe realizimin e hulumtimeve shkencore në fushën e psikologjisë, arsimit, familjes. Për sa i përket hulumtimeve për të rinjtë, grupmosha 15-24 vjeç është përcaktuar si grup e synuar për aktivitetet dhe publikimet që do të realizohen në këtë kontekst. Në kuadër të qendrës për studime familjare dhe rinore realizohen Akademia Shkupi dhe Akademia Rinore. Akademia Shkupi përmban aktivitete si seminare, grupe leximi, procesi i shkrimit të artikujve, shkolla verore/dimërore.

Shtëpia botuese IDEFE synon që të gjitha aktivitetet që realizohen në kuadër të fondacionit t’i transformojë në botim dhe të bëjë të dukshme prodhimin e njohurive për Ballkanin nëpërmjet të drejtave të autorit, përkthimit dhe botimit. Në këtë kontekst, fondacioni ynë synon të prodhojë një mekanizëm që do të krijojë ndërveprim dhe lëvizshmëri në fushën e kërkimit, edukimit dhe publikimit në Maqedoninë e Veriut, Ballkanin dhe më gjerë.

SEMPOZYUM PROGRAMI

PROGRAMI I SIMPOZIUMIT

PROGRAM AKIŞI

RRJEDHA E PROGRAMIT

07 KASIM/NËNTOR 2023, SALI/E MARTË,

Uluslararası Balkan Üniversitesi Kampüsü/Kampusi i Universitetit Ndërkombëtar Ballkanik

10:30-11:15 Açılış Konuşmaları / Fjalimet hyrëse

11:15-11:45 Mesut Kurtiş ve Burhan Şaban, Üsküp İlahileri Dinletisi/Recital

12:00-14:30 Ara/Pushim

14:30-17:30 Ataullah Kurtiş ve Balkanlar ve Medreseler Oturumları/Sesionet Ataullah Kurtiş dhe Medresetë dhe Ballkani

08 KASIM/NËNTOR 2023, ÇARŞAMBA/E MËRKURË,

Üsküp Eski Çarşısı, Davut Paşa Hamamı/Çarshia e Vjetër e Shkupit, Hamami i Daut Pashes

09:30-19:15 Oturumlar / Sesionet

ATAULLAH KURTIŞ, OTURUM BAŞKANI: DR. SEVBA ABDULA

07 KASIM 2023 Salı, Saat 14:30, ULUSLARASI BALKAN ÜNİVERSİTESİ

Enes Selam	MÜDERRİS ATAULLAH EFENDİ VE MEDDAH MEDRESESİ	Kuzey Makedonya
Doç. Dr. Ali Erken	1918-1939 ARASI KRALLIK YUGOSLAVYA'SINDA YÜKSEK DİNİ EĞİTİM VE MEDDAH MEDRESESİ	Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Türkan	MEDDAH MEDRESESİNDE FIKIH EĞİTİMİ	Türkiye
Doç. Dr. Mahmut Meçin	MEDDAH MEDRESESİ MÜFREDATINDA AKLÎ İLİMLERİN YERİ	Türkiye
Eren Atala Eriş	1945 İSLAM DİNİ BİRLİĞİ KANUNU'NUN YENİLENMESİ SÜRECİ VE TARTIŞMALAR	Kuzey Makedonya

BALKANLAR VE MEDRESELER, OTURUM BAŞKANI: PROF.DR. İLYAS ÇELEBİ

07 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 16:00, ULUSLARARASI BALKAN ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Bilgin Aydın	XV-XX. YÜZYILDA MAKEDONYA MEDRESELERİ	Türkiye
Prof. Dr. Rifat Günalan		
Prof. Dr. Şükran Fazlıoğlu	MAKEDONYA MEDRESELERİ İLE ANADOLU MEDRESELERİNİ ARAP DİLİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN BİR KARŞILAŞTIRMA	Türkiye
Prof. Dr. Sadık Yazar	ÜSKÜP İSÂ BEY KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA ESERLERE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sami Arslan	MÜSTENSİHLERİ, ÜRETİM YERLERİ VE ÜRETİM ZAMANLARIYLA ÜSKÜP-LÜ YAZMALAR	Türkiye

ABDÜLFETTAH RAUF, OTURUM BAŞKANI: VEDAT S. AHMED

08 KASIM 2023, ÇARŞAMBA, Saat 09:30, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON A

Doç. Dr.	Ertuğrul Karakuş	ÜSKÜP MEDDAH MEDRESESİ BAŞMÜDERRİSİ VE BALKAN ŞÂİRİ ABDÜLFETTAH RAUF'UN EDEBİYÂT/BELÂGAT NOTLARI ÜZERİNE	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	M. Necip Yılmaz	FETTAH EFENDİ'NİN NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ÇİLE ŞİİRİNE YAZDIĞI NAZİRE VE METAFİZİK ÜRPERTİ	Türkiye
Doç. Dr.	Abdülkadir Dağlar	MEDDÂH MEDRESESİ'NİN ŞÂİR ÂLİMİ FETTÂH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE HAZRET-İ MUHAMMED	Türkiye
Doç. Dr.	Erhan Çapraz	CUMHURİYET REJİMİNDEN MEDDAH MEDRESESİ'NE BALKANLAR'DA TÖRELİ DURUŞUN BİR ÖNCÜSÜ OLARAK FETTÂH EFENDİ	Türkiye
	Yıldırım Ağanoğlu	ÜSKÜP'TE TÜRLÜK VE İSLAMİYET İÇİN MÜCADELE EDEN MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU İKİ DAVA ADAMI: ŞUAYB AZİZ VE ABDÜLFETTAH RAUF	Türkiye

İLM-İ MÛTALAA, MANTIK VE BİLGİNİN DOLAŞIMI, OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. EŞREF ALTAŞ

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 09:30, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON B

Dr.	Elmin Aliyev	ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN GÂYETÛT-TALEB'İ EKSENİNDE OSMANLI'DA MÛTÂLAA İLMİ	Türkiye
Doç. Dr.	Harun Kuşlu	YANYALI ESAD EFENDİ'NİN TERCEMETÜ'Ş-ŞERHİ'L-ENVER'İNDE MANTIK BİLİMİNİN MAHİYETİ	Türkiye
Doç. Dr.	Mehmet Özturan	MÛNECCİMBAŞI AHMED EFENDİ'YE GÖRE ÖNERMENİN BİRLİĞİ	Türkiye
	İbrahim Halil Ayten	17. VE 18. YÜZYIL OSMANLI ÜLKESİNDE BİLGİNİN DOLAŞIMI: BALKANLILAR ÖRNEĞİ	Türkiye

BEKİR SADAK, OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. BEDREDDİN ÇETİNER

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 11:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON A

Prof. Dr.	Mustafa Şentürk	BEKİR SADAK'IN KUR'AN-I KERİM'İN TÜRKÇE ANLATIMI ADLI MEÂLİ VE MÜTEŞÂBİH ÂYETLERE YAKLAŞIMI	Türkiye
Doç. Dr.	Abdullah Taha İmamoğlu	ÜSKÜP'DEN İSTANBUL'A BİR ÂLİMİN BİBLİYOGRAFYASI: BEKİR SADAK VE HADİS KİTABI TAC TERCÜMESİ ÜZERİNE	Türkiye
Doç. Dr.	Yakup BIYIKOĞLU	BEKİR SADAK'IN "KUR'ÂN-I KERÎM ve TÜRKÇE ANLATIMI" İSİMLİ MEÂ-LİNDE KEVNÎ/TEKVÎNÎ AYETLERİN ANLAMLANDIRILMASI SORUNU	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Fatma Betül Altıntaş	ÜSKÜP'DEN İSTANBUL'A İLMİ MİRAS: PROF. DR. BEKİR SADAK VE HADİS İLMİNE KATKILARI	Türkiye

MATEMETİK BİLİMLERİ, OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ÖMER TÜRKER

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 11:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON B

Doç. Dr.	Elif Baga	MAKEDONYA YAZMALARINDA RİYÂZÎ İLİMLER: GENEL BİR PERSPEKTİF	Türkiye
Prof. Dr.	İhsan Fazlıoğlu	ANADOLU-BALKAN COĞRAFYASINDA TÜRKÇE İLK MATEMATİK KİTABI: TÜRKÎ HİSÂB	Türkiye
Doç. Dr.	Orhan Güneş	HOCA TAHSİN EFENDİ'NİN ESÂS-I İLM-İ HEY'ET ADLI ESERİNDE MODERN ASTRONOMİ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Z. Tuba Oğuz Ceyhan	MATRAKÇI NASUH'UN UMDETÜ'L-HESÂB İSİMLİ ESERİNDE MİRAS TAKSİMİ PROBLEMLERİ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Zehra Bilgin	HARBİYE'DE GEOMETRİ: MANASTIRLI MEHMED RIFAT VE MATEMATİK ESERLERİ	Türkiye

08 KASIM/NĒNTOR 2023, ÇARŞAMBA/E MĒRKURĒ, 12:15-14:00 ARA/PUSHIM

KEMAL ARUÇI, OTURUMU BAŞKANI: DOÇ. DR. ERTUĞRUL KARAKUŞ

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 14:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON A

Prof. Dr.	Muhammet Altaytaş	KEMAL ARUÇI'NİN EHLİ-İ KİTAP KONUSUNDA HÜSEYİN COZO'YA TENKİTLERİNİN USULÎ AÇIDAN TAHLİLİ	Türkiye
Prof. Dr.	Mehmet Kenan Şahin	MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU KEMAL ARUÇI'NİN ULÛHİYET ANLAYIŞI	Türkiye
Öğr. Gör.	Meral Jahjai	BİR MEDDAH'LI OLARAK KEMAL ARUÇI'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE DAVASI	Türkiye
Doç. Dr.	Feyza Betül Köse	MEDDAH MEDRESESİ ÖĞRENCİLERİNDEN ALİ YAKUP CENÇİLERİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİNİN TÜRKİYE'NİN DİN EĞİTİMİ ALANINDAKİ ETKİSİ	Türkiye

FELSEFE, İRFAN VE AHLAK, OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 14:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON B

Doç. Dr.	İbrahim Halil Üçer	TANRI'YI BİLMENİN YOLLARI: ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN FUSÛS ŞERHİ'NDE İLAHLIK VE BİLİNME YOLLARI ÜZERİNE	Türkiye
Prof. Dr.	Ömer Türker	ŞERHU AKÂİDİ'N-NESEFÎ'DE MUHAMMED NÛRU'L-ARABÎ'NİN EHL-İ HAK VE HAKİKAT YORUMU	Türkiye
Prof. Dr.	Eşref Altaş	HASAN KÂFÎ AKHİSÂRÎ'YE GÖRE ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUĞUN TEMELLENDİRİLMESİ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi	Sami Turan Erel	MANYASOĞLU MAHMÛD İBN-İ KÂDÎ-İ MANYÂS VE HÂŞİYE ALÂ ŞERHİ'L-AKÂ'İDİ'N-NESEFİYYE ADLI ESERİ	Türkiye

MEDRESEJA MEDDAH, KRYETAR I SESIONIT: DR. RIDVAN KURTISHI

08 NËNTOR 2023 E MËRKURË, Ora 15:30 HAMAMI I DAUT PASHËS, SALLA A

	Amir Mamuti	KONCEPTI IDEOR I MEDRESËS MEDDAH DHE HISTORIA E MEHMET EFENDI SADIK	Maqedonia e Veriut
Prof.Dr.	Fahrush Rexhepi	MEDRESEJA "MEDAH" DHE MEDRESETË E TJERA TË SHKUPIT NË PERIUDHËN E MBRETËRISË JUGOSLLAVE – STUDIM KRAHASIMOR	Kosovë
	Ermal Bega	MARRËDHËNIET E DOBËTA FE-SHTET NË SHQIPËRI PAS RËNIËS SË SHTETIT OSMAN NË SHEKULLIN 20 (MUNGESA E PAVARËSISË SË MEDRESEVE NË SHQIPËRI SI SHEMBULL)	Shqipëri
	Agon Krasniqi	KONTRIBUTI I FETTAH EFENDIUT NË MEDRESENË MEDDAH	Kosovë
	Halime Ibrahim Shasivari	GJENDJA DHE PERSPEKTIVA E EDUKIMIT FETAR NË SISTEMIN ARSIMOR TË MAQEDONISË SË VERIUT	Maqedonia e Veriut

DOĞA BİLİMLERİ VE COĞRAFYA, OTURUM BAŞKANI: DOÇ.DR. İBRAHİM HALİL ÜÇER

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 15:30, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON B

Dr. Öğr. Üyesi	Ahmet Göksu Fatma Afyoncu	FARKLI AMA AYNI: MUHAMMED BOSNEVİ'NİN HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN TERCÜMESİ	Türkiye
Arş. Gör.	Kübra Taşdemir	BALKANLARDA BİR COĞRAFYACI: MÜNİRİ-İ BELGRADI VE SEB'İYYÂT İSİMLİ ESERİ	Türkiye
Doç. Dr.	Mehmet Sami Baga	YANYALI ESAD EFENDİ'NİN FİZİKA ÇEVİRİSİNE DAİR BAZI NOTLAR	Türkiye
Arş. Gör. Dr.	Sena Aydın	YANYALI BAŞHOCA İŞHÂK EFENDİ'NİN MÜHENDİSHANE ÖĞRENCİSİNE TANITTIĞI FİZİK ALETLERİ	Türkiye

MEDRESELER, OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MUHAMMET ALTAYTAŞ

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 17:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON A

Yunus Dilber	MOSTAR'DAKİ MEDRESELER: TARİHSEL BİR İNCELEME	Türkiye
Prof. Dr. Emel Topçu		
Dr. Öğr. Üyesi Mumin Omerov	XIX. ASIRDA MAKEDONYA'DA OHRİ KAYMAKAMI AHMED ŞERİF BEY MEDRESESİ	K. Makedonya
Doç. Dr. Cemile Tekin	OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA'DA AÇILAN DARÜLHADİS MEDRESELERİ	Türkiye
Dr. Ertan Emin	OSMANLI DEVRİ ÜSKÜP MEDRESELERİ	Türkiye
Doç. Dr. Muhammed Esat Altıntaş	BALKANLAR'DA İSLÂM DİNİ EĞİTİMİ -KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ-	Türkiye

DİNİ İLİMLER VE İLİŞKİLER, OTURUM BAŞKANI: DR. ABDULLAH TRABZON

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 17:00, DAVUT PAŞA HAMAMI, SALON B

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Erol	BALKANLARDA ETVÂR-I SEB'A GELENEĞİ VE LÂMEKÂNÎ HÜSEYİN EFENDİ'NİN ETVÂR-I SEB'A RİSÂLESİ	Türkiye
Doç. Dr. Esra Atmaca	XV-XVI. YÜZYILLARDA KITALAR ARASI İLMÎ ETKİLEŞİM: BALKANLARDAKİ İLMÎ HAYATA MEMLÜK COĞRAFYASININ ETKİSİ	Türkiye
Doç. Dr. Murat SARIGÜL	RÛHÛ'L-BEYÂN'IN BİR NÜVESİ OLARAK BURSEVÎ'NİN (K.S.) ÜSKÜP YILLARINDA KALEME ALDIĞI MECÂLİSÛ'L-VA'Z VE'T-TEZKÎR ADLI ESERİ	Türkiye
Dr. Hatice Ayar	ÜSKÜP MÜFTÜSÜ HASAN FEHMİ EFENDİ VE ZÛBDETÛ'T-TA'LÎM İSİMLİ RİSALESİ	Türkiye

KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME

08 KASIM 2023 ÇARŞAMBA, Saat 18:30-19:15 BALKAN ÇALIŞMALARI VAKFI

ÖZETLER

ABSTRAKTET

MEDDÂH MEDRESESİ'NİN ŞÂİR ÂLİMİ FETTÂH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE HAZRET-İ MUHAMMED

Doç. Dr. Abdülkadir Dağlar

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet: Bir ilke üzerinde insâna, gelmiş olduğu âlemi andırıp hâtırlatan ve döneceği âlem husûsunda da îkaz ve telkinlerde bulunan Törelî Türk Edebiyatı'nın bir bakıma "peygamber edebiyâtı" sayıldığını iddiâ etmek mümkündür. Bu edebiyâtın Hazret-i Muhammed telâkkisini çerçeveleyen dâirenin içi, hadîs-i kudsî diye nakledilen kimi rivâyetleri yorumlayan tasavvuf nazariyatının da etkisiyle Hakikat-ı Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî, Ahmediyyet, Habîbullâh, Levlâk, mu'cizât, Kur'ân, Mi'râc, şerî'at, hakîkat, ma'rifet, şefâ'at gibi kavramlarla dolmuştur. Siyer-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî, şemâ'il/hilye, mi'râciyye/mi'râcnâme, kırk hadîs tercümeleri gibi türler etrâfında gelişen bu edebî dâire Mevlid, Muhammediyye, Ahmediyye gibi, halk arasında çok okunan eserler vâsıtasıyla da tebellür edip müşahhas hâle gelmiştir. Bu törelî dâirenin, günümüzün bilim ve kültür çevrelerinde "Geleneksel İslâm" tâbiriyle ifâde edilmeye çalışıldığını da bu meyanda söylemek gerekir.

Son devir Törelî Türk Edebiyatı'nın Üsküplü mühim şâirlerinden Hâtif mahlaslı Abdulfettâh Ra'ûf Efendi'ye (1910-1963) âit şiir külliyyâtının içerisinde Hazret-i Peygamber etrâfında gelişen edebî türlere numûne sayılabilecek şiirler bulunmaktadır. Bu şiirler bir kısmıyla Dîvân Şiiri geleneğini tâkib etmekte, diğerkısmıyla da Tanzîmât sonrasında gelişen hayat, insan ve cemiyet tasavvurlarının izlerini yansıtmaktadır.

Hâtif Abdulfettâh Fettiâh Efendi'nin -zâten medreseli bir müderris olmasının da sağladığı imkânlar sâyesinde-, Törelî Türk Edebiyatı'nın çok geniş bir alanı ihâta eden metinleri üzerinden aktarılmış olan zengin müktesebât yoluyla törelî tasavvurlar dünyâsına hâkim olan Hazret-i Peygamber telâkkisini tevârüs etmiş olduğu dikkat çekmektedir. Zîrâ onun şiirlerinde bunun yansımalarını gâyet âşikâr olarak görebilmek mümkündür.

Ezcümle, Fettiâh Efendi'nin şiirlerindeki Hazret-i Peygamber vurgusunun mâhiyeti, onun törelî bir şâir olduğuna delâlet ve işâret etmektedir. Bu tebliğ çerçevesinde ise, Fettiâh Efendi'nin şiirleri nokta-yı nazarından onun Hazret-i Peygamber telâkkisi anlaşılmasına ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Fettiâh Efendi, Hâtif, Törelî Türk Edebiyatı, Hazret-i Muhammed, Hazret-i Peygamber

ÜSKÜP'DEN İSTANBUL'A BİR ÂLİMİN BIBLİYOGRAFYASI: BEKİR SADAK VE HADİS KİTABI TAC TERCÜMESİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: 1920 yılında Üsküp'de doğan Bekir Sadak on bir yaşında iken Meddah Medresesi'ne kaydolmuş (1931) ve bu medresede on iki sene eğitim görmüştür. Meddah Medresesi'nde Atâullah Kurtiş ve Fettah Efendi'den (Abdülfettah Raûf) icazet alan Sadak, 1944'de mezun olmuş, Üsküp bombalanınca Meddah Medresesi'nin hocaları ve öğrencileri hep birlikte Studeniçan köyüne taşınmışlardır. Sadak, burada toplanan öğrencilere bir yılı aşkın süreyle Arapça ve akaid dersleri okutmuştur. 1946 yılında Yugoslavya komünist iktidarı bölgeye hâkim olunca şer'î mahkemeler ve çeşitli dinî müesseselerle birlikte Meddah Medresesi de kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bekir Sadak Hoca, 1947'de Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'e gitmiş ve Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. 1956'da bu fakülteden mezun olduktan sonra 1957'de Zagreb'den İstanbul'a hicret etmiştir. 1958-1961 yıllarında Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu üyesi olarak çalışan Sadak, 1957-1959 yılları arasında İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda din dersleri ve Arapça öğretmenliği yapmıştır. 1959'da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak vazife alan Sadak, hayatının son yıllarında İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde (IRCICA) "Balkanlar'da Türk-İslâm İzleri" projesi üzerinde uzman olarak çalışmıştır. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde görevine devam ederken Şeyh Mansûr Ali Nâsîf'in et-Tâc el-Câmi' li'l-uşûl fi ehâdîsî'r-Resûl isimli eserini Tâc Tercemesi Büyük Hadîs Kitabı (I-V, İstanbul 1968-1976) başlığıyla tercüme eden Sadak, gerek telif gerekse tercüme olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Tebliğde Meddah Medresesi mezunu olan ve İstanbul'da eğitim öğretim hizmetlerinde bulunan Bekir Sadak'ın ortaya koyduğu ilmi çalışma ve makaleler tespit edilecektir. Tâc Tercemesi başlıklı hadis eseri literatür içerisindeki yeri, yöntemi ve kaynakları bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Bekir Sadak, Bibliyografya, Hadis, Tac tercümesi

KONTRIBUTI I FETTAH EFENDIUT NË MEDRESENË MEDDAH

Agon Krasniqi

Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina” – Departamenti Histori

Abstrakt: Fettah Efendiu, si një personalitet kontributdhënës në medresenë Meddah, ka rëndësi të madhe për trajtim. Abdül Fettah Efendiu apo siç njihet shkurtimisht si Fettah Efendiu, shkollimin e kreu pikërisht në medresenë Meddah, medrese kjo e formuar në fund të shek. XIV, nga perandoria Osmane, konkretisht pas depërtimit Osman në Ballkan. Formimi i saj korrespondon me figurën e Meddah Babai, ku ishte pjesë e vargut formues të medreseve në qytetin e Shkupit, qytet ky i pushtuar nga Yigit Pasha. Fettah Efendiu e vazhdoi punën si profesor i teologjisë në medresenë Meddah, me të cilën ai shërbeu edhe si kryemësues në medrese. Ai po ashtu njihet edhe si poet, ku kemi veprat e tij poetike të zhanrit kryesisht mesnevi, të publikuara fillimisht në gazetën Sada-yi Milet në vitin 1925, në qytetin e Shkupit, pastaj poezi për Mehmet Akif Ersoyin, Jahja Kemal, Necip Fazıl Kısakürek. Kontributi i tij dallohet edhe në veprimtarinë kombëtare, ku kundërshtonte dëbimin e shqiptarëve në Turqi, ku këtë e shprehte përmes poezisë. Karakteri i poezisë së tij konkretizohet me karakter kombëtar, fetar dhe social. Duke përdorur një metodologji të qartë shkencore, përmes një analize të caktuar, do arrijmë në përfundime thelbësore në lidhje me kontributin e Fettah Efendiut në aspektin fetar, letrar dhe kombëtar dhe rëndësisë së tij për trajtim nga historiografia shqiptare.

Fjalët kyçe: Fettah, Meddah, Osman, Shkup

FARKLI AMA AYNI: MUHAMMED BOSNEVÎ'NİN HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN TERCÜMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Göksu

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Fatma Afyoncu

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İslam Bilim Tarihi Doktora Programı Öğrencisi

Özet: Muhammed Bosnevî 17.yüzyılda yaşamış Bosna doğumlu bir Osmanlı din âlimidir. Bosna'daki ilk eğitiminin ardından İstanbul'a gelmiş ve Sahn medresesinde dersler almıştır. İcazetlerini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik görevini ifa etmiş ve tefsir alanında eserler vermiştir. Muhammed Bosnevî, çalışmamızın konusu olan Hayâtü'l-Hayevân adlı tercüme eserin müellifidir. 14.yüzyılda Mısır'da yaşayan Kemaleddin Muhammed b. Musa Demirî'ye ait olan bu eseri Arapça'dan Türkçe'ye kısaltarak çevirmiştir. Demirî'nin eserinde 1069 olan hayvan (madde) sayısı Bosnevî'nin tercümesinde 302 hayvan ile sınırlıdır. Bosnevî hayvanların bazıları ile ilgili ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler, hikâyeler, şiirler, hükümler, meseller, kıssalar, tıbbî bilgiler aktarmakla beraber bazılarını sadece Türkçede hangi hayvana karşılık geldiğini belirtmekle yetinmiştir. Alfabenin ilk yarısında her harf için çok sayıda hayvandan bahsederken, ikinci yarısında sayıyı azaltmış, bazı harflerde sadece bir ya da iki hayvan anlatmıştır. Çalışmamızda Bosnevî'nin Hayâtü'l-Hayevân tercümesinde "Elif" harfi altında listelenen ve açıklanan hayvanları Demirî'nin Hayâtü'l-Hayevân el-kübrâ'sı ile mukayese ettik. Esed maddesi özelinde ise ilk Türkçe tercüme olarak kabul edilen Muhammed b. Süleyman'ın Hayâtü'l-Hayevân tercümesi ise karşılaştırdık.

Anahtar Kelimeler: Kemâlüddîn Demîrî, Hayâtü'l-hayevân, Bosnevî, Zooloji, Zoografi

1918-1939 ARASI KRALLIK YUGOSLAVYA'SINDA YÜKSEK DİNİ EĞİTİM VE MEDDAH MEDRESESİ

Doç. Dr. Ali Erken

Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü

Özet: Bu çalışma iki savaş dönemi arası Krallık Yugoslavya'sında yüksek dini öğretimin şekillenmesi sürecinde Meddah Okulunun yerini anlamayı amaçlar. Meddah Medresesi Atallah Kurtiş'in bireysel gayretlerini yansıtmadan öte, dönemin temel tartışmalarından gelenekselcilik-reformculuk ayrışmasını yansıtmakla birlikte Krallık Yugoslavya'sının yeni teşekkül eden toplumsal yapısındaki ayrışmalarının izlerini de taşımaktadır. Müslümanlar Krallık bünyesinde azınlık olarak kalmış olsalar da Bosna Hersek bölgesindeki kurumsallaşma daha eskiye dayanmış, Makedonya bölgesi ise 1918 sonrasında Krallık bürokrasinin kurumlarına henüz yeni entegre olmaya başlamıştır. 1918 sonrasında bölgede kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı bünyesinde yer alan Müslüman azınlık arasındaki etnik ve kültürel farklılık artmıştır. Bunun önemli bir neticesi yüksek dini eğitimdeki ağırlıklı dilin Osmanlıca ile Arapça olması ile birlikte artık Boşnakça ve Arnavutça eğitimin de gündeme gelmiş olmasıdır. Bu dönemde Riyaset işleri başkanlığını yürüten ve eğitimi İstanbul'da almış olan Cemaleddin Cavusevic'in dönemin önde gelen düşünürleri ile de yakın arkadaşlığı sürmüştür. Meddah Medresesinin 1913 ila 1930 tarihleri arasında Reisu'l-Ulema görevini yürüten Cemaleddin Cavusevic'in Saraybosna'daki yaklaşımının dışında farklı bir alternatif oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cavusevic gibi Atallah Kurtiş de Türkiye'deki 1923 sonrası gelişmeleri çok yakından takip etmiş, Krallıkta nasıl bir dini eğitim verilebileceği hususunda Cavusevic ile farklı noktada yer almıştır. Meddah Medresesi'nin 1930'ların Yugoslavya'sı ve Türkiye'sinde yaşanan siyasi ve düşünsel gelişmelerin neresinde yer aldığını daha iyi anlamak için ilgili arşivlerin gözden geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Meddah Medresesi'nin o dönem cereyan eden gelişmelere cevap olarak bir alternatif arayışının ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Cemaleddin Cavusevic 1930 yılında Krallık yönetimi ile yaşadığı anlaşmazlıkta dini eğitimin özerk kalması gerektiğini savunarak görevinden ayrılmış, nitekim bu tartışma daha sonraları Meddah Medresesinin geleceğini de etkilemiştir. Netice olarak, Meddah Medresesi'nin

faaliyete geçiriliŖi s¼recinde Ataullah KurtiŖ Efendi'nin d¼nemin Krallık Yugoslavya'sı ile birlikte İstanbul ve Kahire'de yaŖayan d¼Ŗ¼n¼rleri ile arasındaki kurduğu iliŖkinin belirleyici olduğu anlaŖılmaktadır. Bu iki ismini birbirleri ile doğrudan tartiŖmaya girip girmedikleri, faaliyetleri hakkındaki karŖılıklı d¼Ŗ¼ncelerine dair birincil vesikalara hen¼z ulaŖılamamıŖtır. Ancak Meddah Medresesi'nin ortaya koyduğu d¼Ŗ¼ncenin ve kurumsal geliŖiminin anlaŖılabilmesi i¼in ilgili kaynakların incelenebilmesi ¼nem taŖımaktadır. Bu a¼ıdan Meddah Medresesi'nin kuruluŖu ve sonrası ile araŖtırmacılar i¼in ¼alıŖma alanı sunduğunu s¼ylemek m¼mk¼nd¼r.

Anahtar Kelimeler: Cemaleddin Causevic, Ataullah KurtiŖ, Yenilikçilik, Krallık Yugoslavyası

KONCEPTI IDEOR I MEDRESËS MEDDAH DHE HISTORIA E MEHMET EFENDI SADIK

Amir Mamuti

Fakulteti Shkencave Islame

Abstrakt: Ndër trashigimit më të vyeshme të, Perandorisë Osmane, është Medreseja Meddah që ka luajtur rol të rëndësishëm në, kultivimin e jetës fetare e kombëtare. Aktivitet edukativo-arsimor të Medresesë Meddah në krye me Atullah Efendi Kurtishin dhe refleksionet politiko – kulturore të tyre mund ti konsiderojmë si simbol i rezistencës intelektuale të muslimanëve të Maqedonisë e më gjërë ndaj sfidave të shumta me të cilat janë përballuar në shekullin e kaluar. Ataullah Efendi Kurtishi, radhitet ndër figurat më të shquara fetare e kombëtare të këtyre trevave midis dy luftërave botërore, veprimtaria e të cilit ishte shumëdimensionale, në radhë të parë në krijimin e kuadrit të mirëfilltë fetar. Po ky kuadër është fryti i Medresesë Meddah. Rruga ideore e Medreses Meddah ishte orvajtja për rimëkëmbjen dhe, ringjalljen e kulturës - qytetërimit osman, gjegjësisht atij islam. Nga kjo Medrese dolën shumë figura dhe personalitete të shquara kombëtare featare. Ndër ta duhet veçuar myderrizin Mehmet Efendi - Sadik, një intelektual dhe atdhetar i shquar.

Fjalët kyçe: Perandoria Osmane, Medreseja, Meddah, Shkup

XV- XX. YÜZYILDA MAKEDONYA MEDRESELERİ

Prof. Dr. Bilgin Aydın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Rifat Günalan

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

-Özet: Osmanlılar XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Balkanlarda hakimiyetleri altındaki topraklarda medreseler kurmaya başlamış ve bu eğitim kurumları bütün Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Balkanların da siyasal ve dini bakımdan Osmanlı sistemine eklenmesini sağlamıştır. Balkanlarda kurulan Osmanlı medreselerinin önemli bir kısmını da Makedonya medreseleri oluşturmaktadır. Makedonya'da Osmanlı döneminde kurulan medreselerin sayısı 116'yı bulmaktadır. Osmanlı döneminde en çok medrese Üsküp'te kurulmuştur. Bu şehirde kurulan medreselerin sayısı 22'yi bulmaktadır. Üsküp'ü 16 medrese ile Manastır, 11 medrese ile Ohri, 10 medrese ile İştıp ve 9 medrese ile Usturumca takip etmektedir. Üsküp, Manastır, Ohri, İştıp ve Usturumca gibi şehirler buralarda kurulan çok sayıdaki medrese ile önemli eğitim merkezleri olarak öne çıkmış ve İslam kültürünün Balkanlarda ve Makedonya'da yerleşmesini sağlamıştır. Bu çalışmamızda bölgede bilinmeyen 45 kadar yeni medrese hakkında ruznamçe kayıtları, vakfiyeler ve diğer arşiv kayıtlarına bağlı olarak bilgi verilmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Balkanlarındaki medreselerin sayısal dağılımını XX. Yüzyılın sonlarında hazırlamış olduğu eserlerle ortaya çıkarmıştı. Onun tespitlerine göre Osmanlı dönemi boyunca Bulgaristan'da 142 medrese, Yunanistan'da 182 medrese, eski Yugoslavya'da 223 medrese ve Arnavutluk'ta yirmi sekiz medrese olmak üzere toplam 575 medrese yaptırılmıştır. Bazı yeni tespitlere göre Balkanlardaki medrese sayısı 665 rakamına ulaşmaktadır. Yürütmekte olduğumuz Balkan Medreseleri envanter çalışmasına göre ise bu sayılar ciddi anlamda artmıştır. Yunanistan'da daha önce 182 ve 189 olarak tespit edilen medrese sayısı araştırmalarımızda yeni tespit edilen medreselerle 360 rakamına ulaşmakta, Bulgaristan'da 142 ve 144 olarak bilinen medrese sayısı 281'in üzerine çıkmaktadır. Arnavutluk,

Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan, Slovenya ve Voyvodina, Macaristan ve Romanya'ya dair çalışmalarımız ise devam etmektedir. 360 medrese ile Yunanistan Osmanlı idaresinde Balkanlar'da en çok medresenin kurulduğu bölge olmuştu. Bunu 281 medrese ile Bulgaristan ve daha önceki rakamlara göre 76 medrese ile Bosna-Hersek, 68 medrese ile Sırbistan Sancak Karadağ, 67 medrese ile Hırvatistan takip eder. Macaristan'da 11 medrese Romanya ve Arnavutluk'da ise daha az medrese bulunmaktadır. Makedonya bölgesinde tespit edilebilen medreseler 116 civarında olup bu çalışmada daha önce bilinen medreselere çok sayıda yeni medrese ilave edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan medreseleri, Makedonya, Medrese

OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA'DA AÇILAN DARÜLHADİS MEDRESELERİ

Doç. Dr. Cemile Tekin

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet: Osmanlılar, Bosna'yı XV. yüzyılın ortalarında fethetmeye başladılar. Anadolu'dan bu bölgeye peyderpey Müslüman göçmenler getirerek yerleştirdiler. Hristiyanlığın Bogomil mezhebinden olan yerli ahali, bunlardan etkilenecek kısa sürede Müslüman oldu. Özellikle büyük şehirlerde oturanlar, Türk-İslam orjinli hayat tarzını benimsemeye başladılar. Müslümanlığı kabul eden bazı yerli idareciler, inşa ettirdikleri cami, mescit, mektep, medrese, tekke, zaviye gibi eğitim kurumlarıyla İslamlaşmayı hızlandırdılar. Osmanlı klasik döneminde açılan 917 adet mektep ve 43 adet medresede yetişen birçok ilim adamı, Osmanlı Devleti'nin Türkiye Selçuklu Devleti'nden aldığı "darülhadis" adı verilen ihtisas medreselerinde de eğitim aldı. Bu medresenin benzerleri XVII. yüzyıldan sonra, birer Türk-İslam kültür merkezleri durumuna gelen Bosna şehirlerinde de açıldı.

İslamiyet'in Kur'an'dan sonra temel kaynağı durumundaki hadislerin ihtisas düzeyinde öğretildiği eğitim kurumları durumundaki darülhadislerde verilen hadis ilmi, daha Hz. Peygamber zamanında okutulmaya başlanmış; bu tarz eğitim, bu geleneği daha sonra kurulan İslam devletlerince de cami, mescit ve darülhadis adı verilen medreselerde devam ettirilmiştir. 1071'den sonra fethedilen Anadolu şehirlerinde darülhadisler, Türkiye Selçukluları döneminde, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti, bunları örnek alarak hâkimiyet sahasındaki büyük kültür merkezlerinde de açmış; buralarda Sünni İslam anlayışına uygun olarak insan yetiştirmiştir. Balkanlarda, özellikle Bosna'da Osmanlıların kurdukları darülhadisler, bu bölgede Sünni geleneğinin benimsenmesini sağlamış; Anadolu Müslüman-Türkler gibi Bosnalılar, Türk örf ve âdetlerini Kur'an ve hadis anlayışı çerçevesinde benimsemişlerdir. Bu anlayış, günümüze kadar devam etmiş; bunun için Boşnaklar, Türkiye'yi ikinci vatan olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Osmanlı döneminde Bosna darülhadisleri önem arz etmektedir. Bu bildiriye Bosna'da XVI. ile XVII. yüzyıllar arasında başta Saraybosna olmak üzere Bosna'nın büyük kentlerinde faaliyet gösteren darülhadis medreseleri Osmanlı arşivlerindeki belgeler ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler esas alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bosna, Boşnak, darülhadis, eğitim

MAKEDONYA YAZMALARINDA RİYÂZÎ İLİMLER: GENEL BİR PERSPEKTİF

Doç. Dr. Elif Baga

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Beş yüz yıl boyunca Osmanlı toprakları içerisinde bulunan Makedonya coğrafyası, Osmanlı ilmi birikiminin en önemli miraslarından biri olan yazma eserlerin önemli bir bölümünü bünyesinde barındırmaktaydı. Ancak, Osmanlı'nın buradan çekilmesinden günümüze kadar geçen sürede farklı sebeplerle bu mirasta ciddi kayıplar yaşandı. Bununla birlikte, sadece Makedonya'da değil Osmanlı mirasının bulunduğu diğer Balkan ülkelerinde de daha fazla telafisi imkânsız kayıplar yaşanmaması için Yunus Emre Enstitüsü tarafından tüm Osmanlı bakiyesi yazma eserlerin "Balkanlar'da Kültürel Mirasın Yeniden İnşası" adıyla dijital nüshaları üretilmiştir. Artık Osmanlı ilmi birikiminin Balkanlar ayağını bu dijital kopyalar üzerinden ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

Osmanlı ilmi birikimi içerisinde en çok ihmal edilen alanlardan biri de riyâzî ilimlerdir. Halbuki bu ilimler, hukuktan ekonomiye, savunma sanayisinden ticarete, mühendislikten dini ihtiyaçlara (namaz/bayram vakti ve kible tayini) kadar hemen her alanda adaletli, huzurlu ve güvenli bir insani yaşamın teminatı olmuştur. Mezkûr öneme binaen bu bildiriye Makedonya topraklarındaki riyâzî ilimler mirası, yazma eserler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun için önce ilgili kataloglar taranarak matematik ve astronomi alanındaki eserler ve müellifleri tespit edilecek, ardından bunların konuları ve nüsha sayıları üzerinden Makedonya'daki Osmanlı mirası riyazi ilimlerin genel bir perspektifi sunulacaktır.

Bunun için yapılan ön araştırmada bazı ipuçları tespit edilmiştir. Buna göre, Türkçe ve Farsça yazılan eserler, riyâzî ilimlerin matematik değil de pratik astronomi alanındaki ilm-i mîkât, astronomi aletleri ve ahkâm-ı nücûm konuları hakkındadır. Tüm riyaziyat eserleri arasında Arapça olanlar yaklaşık yüzde doksanlık bir paya sahiptir. Buna ilave olarak sayılar teorisi, teorik geometri, hesap, muhasebe, mekanik ve genel matematik gibi iyi seviyede bir konu çeşitliliği mevcuttur. Ayrıca eserlerin nüsha sayıları üzerinden değerlendirme yapmak gerekirse, Bahâuddin Âmilî'nin Hulâsatü'l-Hisâb'ı ve şerhleri, Semerkandî'nin Eşkâlü't-Te'sis'i ve Kadızâde Rûmî şerhi, Çağmîni'nin Mülâhhas f'l-Hey'e adlı eseri ve Kadızâde Rûmî şerhinin Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da ders kitabı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Riyâzî ilimler, matematik, astronomi, Makedonya yazmaları

ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN GÂYETÜT-TALEB'İ EKSENİNDE OSMANLI'DA MÜTÂLAA İLMİ

Dr. Elmin Aliyev

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet: İslam düşünce tarihinde ilm-i âdâb-ı mütâlaa mevzu bahis edildiğinde ilk akla gelen en kapsamlı eser hiç kuşkusuz Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin (ö. 1113/1702) Feyzü'l-Harem'idir. Müneccimbaşı 1102/1691 yılında Mekke'de kaleme aldığı bu eserinde mütâlaa ilminde dikkat edilmesi gereken temel ilkeleri açıklamaya tabi tutmuş ve bu ilmi adeta müstakil bir disiplin haline getirmiştir. O, bu alandaki literatürün yetersizliğinden yakılarak sadece Hamid b. Burhan b. Ebî Zer Gıfârî'yi (XV. yüzyıl) referans gösteriyorsa da Osmanlı coğrafyasında mütâlaa ilminin konu alındığı farklı çalışmalara da rastlamak mümkündür. Örneğin Muhammed el-Kefevî (ö. 1168/1754 [?]) Risâle fî Âdâbî'l-Bahs'ında "mütâlaa üslûbu" hakkında özel bir fasıl açmış ve onun bu tercihi bazı şârihleri tarafından sürdürülmüştür. Abdullah el-Kütâhî'ye nisbet edilen ansiklopedi niteliğindeki Ferâidü'l-Fünûn'da ise âdâbu'd-ders ile ilişkilendirilen mütâlaa ilmine geniş bir bölüm ayrılmıştır. Bu bildirin konusu, daha ziyade Fusûsü'l-hikem şerhi ve sufî kimliği ile bilinen Abdullah b. Muhammed el-Bosnevî'ye (ö. 1053/1643) atfedilen ve Feyzü'l-Harem'den önce yazılmış olması hasebiyle önem arzeden Gâyetüt-taleb min fûnûnil-edeb ekseninde mütâlaa ilminin Osmanlı entelektüel çevresindeki serüvenine ışık tutmaktır. Şimdiye kadar özel bir çalışmaya konu edilmeyen risâlenin günümüze ulaştığı tespit edilen yegane nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde (Mehmed Asım, nr. 704) muhafaza edilmektedir. Dîbâçe ve üç bab şeklinde kurgulanan Gâyetüt-taleb'de lafızlardan anlamların nasıl çıkarılacağı, doğru ve hatalı çıkarımların nasıl tefrik edileceği, tasavvur ve tasdik ayrımı gibi mesleler ele alınmaktadır. Gâyetüt-taleb'in Arapça metni ile Türkçe tercümesini de ihtiva edecek bildiride iki temel hedef gözetilecek olup, öncelikle eserin müellife aidiyeti tartışılacaktır. Akabinde ise içerik analizine baş vurularak eserin ilgili literatür içerisindeki konumu belirlenmeye çalışılacak; konusu, gâyesi ve faydası bağlamında ilm-i mütâlaa ile münâzara ve ders âdâbı ilimleri arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Bosnevî, ilimler tasnifi, mütâlaa, münâzara, âdâbu'd-ders

MÜDERRİS ATAULLAH EFENDİ VE MEDDAH MEDRESESİ

Enes Selam

Araştırmacı

Özet: Bu bildiride Ataullah Efendi ve Üsküp'ün en eski medreselerinden sayılan Meddah Medresesi'nin son dönemi ele alınmaktadır. Bu dönem Ataullah Efendi'nin 1923 yılında Meddah Medresesi'ne başmüderris olarak atanmasıyla başlar ve Sosyalist Yugoslavya yönetimi tarafından kapatıldığı 1947 senesine kadar devam eder. Osmanlı imparatorluğunun son devrinde, Fatih Medresesi'nden icazetli olan Ataullah Efendi, başında bulunduğu kuruma -şartların gerektirdiği bazı ufak tefek değişiklikler dışında- Fatih medreselerinin ders programını aynen uygulayacaktır. Sıradan bir müderris olmadığı anlaşılan Ataullah Efendi, siyasiyat ve ictimaiyata bigane kalacak bir yapıda olmadığından kısa sürede kendi ismiyle anılan dini, milli ve siyasi bir harekete önderlik yapmıştır. Onun döneminde Meddah Medresesi klasik metotla ders yapan bir kurum olmaktan maada, muhafazakar İslami düşünce ekolünü temsil etmiş ve Fettah Efendi gibi burada yetişen bazı talebelerinin gayretleriyle aynı zamanda bir Türk edebiyatı merkezi olma hüviyetini kazanmıştır. Buna binaen, Meddah Medresesi'nin temel başlıkları ile Ataullah Efendinin hayatı, fikirleri, şahsiyeti, mücadelesi ve talebelerinin birlikte ele alınmasının faydalı olduğu düşünülmüştür

Anahtar Kelimeler: Ataullah Efendi, Meddah Medresesi, Fettah Efendi, Üsküp

1945 İSLAM DİNİ BİRLİĞİ KANUNU'NUN YENİLENMESİ SÜRECİ VE TARTIŞMALAR

Eren Atala Eriş

Araştırmacı

Özet: Rumeli'deki Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinin, Balkan Savaşları sonrasında son bulmasıyla, Sırbistan Krallığı'nın ele geçirdiği topraklarda yaşayan müslüman ahalinin haklarını korumak amacıyla 1912 senesinde İstanbul Anlaşması imzalanır. Bu anlaşma dahilinde, İstanbul'un egemenliği son bulurken bölge İslam ahalisinin Hilafet makamına bağlılığı da temin edilir. Balkan Savaşları'nın hemen ardından yaşanan I. Dünya Savaşı sonrasında ise; Sırbistan Krallığı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na dönüşürken; Osmanlı İmparatorluğu ise Türkiye Cumhuriyeti'ne evrilir. Bu dönüşüm süreçlerinde ise Sırp-Hırvat-Sloven yani Yugoslavya Krallığı'ndaki İslam nüfusunun dini yaşantıları, eğitim, medeni hukuk ve vakıf işleri kurulan İslam Dini Birliğince düzenlenir. Oluşturulan İslam Dini Birliği, zaman içinde düzenlenen çeşitli kanunlarla tekrar düzenlenir. Bunlardan ilki Kral Aleksandar'ın ülkeyi darbe rejimiyle yönettiği dönemde iken, bir diğeri ise Darbe rejimi sonrasında Fevzi Hacıhamziç (Tara), Fehim Spaho gibi isimlerin düzenlediği bir diğerkanundur. II. Dünya savaşı sonrasında Yugoslavya işgale uğrarken, İslam Dini Birliği kapatılır; Makedonya özelinde ise Üsküp dahil ülkenin doğusu Sofya Müftülüğüne; batısı ise Tiran Müftülüğüne bağlanır. Savaş sonrasında ülke birliği tekrardan ihdas edilirken; İslam Dini Birliği'nin de tekrardan işlemesi gündeme gelir. Fettah Rauf Efendi'nin öncülüğünde Haziran 1945'de düzenlenen bir kurultay ile İslam Dini Birliği tekrar kurulurken; kurultay katılımcılarından Nureddin Davud (Çelebi)'nin teklifi ile 1936 tarihli İslam Dini Birliği kanunun güncel şartlara göre düzenlenmesi istenilir. Bu düzenleme ile birlikte oluşturulan yeni kanun ile yeni halini alan İslam Dini Birliği çalışmaya başlar ve başkanlığını Fettah Rauf Efendi üstlenir. Fahri Kaya, "Makedonya Türkleri'nden İz Bırakanlar" adlı çalışmasında, Fettah Rauf Efendi'nin İslam Dini Birliği Başkanlığı'nı yürüttüğü dönem ile ilgili bilgilerin olmadığını iletmektedir. Son araştırmalarım neticesinde ise bu kanun değişikliği toplantıları, toplantılarda konuşulanlar,

katılımcılar, toplantı yeri ve zamanları, tartışılan konular ve birçok detay, bu toplantının katılımcısı ve sekreteri olan Yücel Teşkilatı Genel Sekreteri Şerafettin Ferit (Yücelden)'in evrak-ı metrukesinden bulunmuştur. Yugoslavya İslam topluluğunun bir dönemini aydınlatan bu belge; bir defter olup el yazısı ile alınan toplantı zabıtlarını ihtiva etmektedir. Çalışma, İslam Dini Birliği'nin II. Dünya Savaşı yıllarındaki durumu, 1945 senesinde düzenlenen kongre hakkında bilgilendirmeden sonra, özgün belgenin yorumlanması ve diğer kaynaklara da yarak, Fettah Efendi'nin başkanlık yaptığı dönemdeki faaliyetleri, Yugoslavya Müslümanlarının modernleşme süreci, ideolojik baskıları inceleyip Fettah Efendi'nin tutuklanmasına giden sürece değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Dini Birliği, Kurultay, Fettah Efendi

CUMHURİYET REJİMİNDEN MEDDAH MEDRESESİ'NE BALKANLAR'DA TÖRELİ DURUŞUN BİR ÖNCÜSÜ OLARAK FETTÂH EFENDİ

Doç. Dr. Erhan Çapraz

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet: Fettâh Efendi, Türk-İslâm medeniyetinin son dönemde Balkanlar'da yetiştirdiği ulemaların en başında gelir. O, aslında küffara karşı tüm Müslümanların da öncülüğünü yapmış gerçekten sıradışı ve samimî bir kahramandır. Hocası Ataullâh Kurtiş Efendi'yle birlikte Meddah Medresesi'nde verdikleri İslâm hak ve adalet mücadelesinin de Üsküp'te öncüsü olmuştur. Onun en kıymetli yanı ise medreselerin Türkiye'de 1924'te kapatıldığı bir ortamda, 1943 yılına kadar medresesinin başında kalarak Balkanlar'da hemen hemen tek başına Tito'ya ve onun komünist rejimine karşı bir İslâm mücadelesi vermiş olmasıdır. Hiç şüphesiz bu yönüyle Türkiye Cumhuriyeti adına da törelî duruşun öncülüğünü yapmıştır. Ondaki bu duruşta elbette onun törelî bir şair oluşunun da tesiri büyüktür. Şiirlerinin büyük bir kısmında, tarihî mefâhîrle kaybolup giden Osmanlı medeniyetinin mirasına karşı duyduğu hasret ve üzüntüyü dile getirmiştir. Bu yüzden Balkanlar'da şiirleriyle İslâm'ın bayraktarlığı yapmış yegâne şairlerden biridir. Aynı zamanda Yugoslavya'dan Türkiye'ye yapılan göçlere şiddetle karşı çıkmış ve bunun için fetva vermiş tam bir vatan müdafidir. Dolayısıyla Fettâh Efendi'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden Üsküp Medresesi'ne kadar uzanan Balkanlar'da törelî duruşun bir öncüsü olduğu rahatlıkla kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslâm Medeniyeti, Balkanlar, Üsküp, Meddah Medresesi, Fettâh Efendi

MARRËDHËNIET E DOBËTA FE-SHTET NË SHQIPËRI PAS RËNIES SË SHTETIT OSMAN NË SHEKULLIN 20

(Mungesa e pavarësisë së medreseve në Shqipëri si shembull)

Ermal Bega

Qendra Shqiptare për Studime Orientale

Abstrakt: Rënia e Sulltanatit Osman në fillim të shekullit 20, si në shumë vende të cilat i përkisnin asaj perandorie, edhe në trojet shqiptare la një boshllëk të madh, duke bërë që ato të mbesin si jetimë, pa ditur se çfarë do të ndodhte më pas me ta. E tillë ishte dhe krijimi i marrëdhënieve fe-shtet me qeverinë dhe shtetin e sapoformuar, Shqipërinë, si dhe gjendja e medreseve fetare-islame në Tiranë dhe në qytete të tjera me shumicë shqiptare.

Që nga krijimi i saj, Shteti Shqiptar pati qëllim që shqiptarët t'i largonte nga Islami dhe nga edukimi fetar islam, duke i quajtur me dashakeqësi si “të prapambetur” ose “mbeturina osmane”, dhe duke u munduar që ta edukonte popullsinë me edukimin laik europian, duke marrë si shembuj shtetet e atëhershme europiane, si Franca, Anglia etj.. Në këtë mënyrë, marrëdhënia fe-shtet në mesin e shqiptarëve nisi të dobësohet shumë dita-ditës.

Gjithsesi, edhe në këtë gjendje, Komuniteti Musliman i Shqipërisë, si i vetmi institucion fetar islam shqiptar i themeluar në atë kohë dhe Medreseja e Naltë e Tiranës e sapo hapur, bënë përpjekje të mëdha që të ruanin edukimin fetar islam të shqiptarëve përmes asaj shkolle, medresesë.

Ardhja e komunizmit në pushtet në vitin 1945 të shekullit 20, bëri që marrëdhënia fe-shtet të zhduket fare me kalimin e kohës, duke arritur kulmin në vitin 1967 me shpalljen e Shqipërisë si “shteti i parë ateist” zyrtar në botë. Në atë periudhë, edhe Medreseja e Tiranës pati fatin e keq që të mbyllej plotësisht, dhe godina e saj të tjetërsohej, deri në vitin 1990, kur u rikthye e drejta e zbatimit të fesë dhe edukimit islam të shqiptarëve përmes medreseve të ndryshme që u hapën.

Në ato kohë, edhe pse u hapën disa medrese në Shqipëri, përmes marrëdhënies së dobët fe-shtet, medresetë e Shqipërisë nuk kishin dhe nuk kanë ende një pavarësi të plotë që të vendosin mbi plan-programin që do të zhvillohet për edukimin fetar të rinisë muslimane shqiptare.

Fjalë kyçe: Shteti Osman, Shqipëria, shekulli 20, marrëdhënia fe-shtet, medresetë shqiptare

OSMANLI DEVRI ÜSKÜP MEDRESELERİ

Dr. Ertan Emin

KTO Karatay Üniversitesi

Özet: Osmanlılar zamanında Kosova Vilayetinin merkezi olan Üsküp, Türk kültürünü yansıtan önemli bir şehirdir. Osmanlı Devleti'nin, Rumeli topraklarını fethetmeye başlamasıyla birlikte burada sosyal hayatın gereği olarak cami, mescit, tekke, zaviye, hânkâh, türbe, mektep, medrese, han, arasta, kervansaray ve bedesten gibi eserler yaptırmıştır. Osmanlı ülkesinin uzun yıllar boyunca üç kıtaya hâkim olmasında eğitimin önemi büyüktür. Bu nedenle ilmiye teşkilatı ile mektep ve medrese gibi eğitim kurumları önem arz etmekteydi.

İslami eğitimin temel kurumlarından olan medrese, her ne kadar sözlüklerde ders görülen yer manasında kullanılıyor ise de zamanla kendi içinde bir gelişme göstererek camiden ayrı müstakil bir bina ve programı olan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Medreselerin burada kurulmasıyla birlikte devlet ve millet için gerekli din hizmetleriyle birlikte topluma yararlı bireyler yetiştirerek refah seviyesinin artırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bazen padişah veya devlet adamları bazen de hayırsever kişilerin öncülüğünde Gazi İshak Bey, Gazi İsa Bey, Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Lonca, Tütünsüz, Tophane ve Meddah medreseleri gibi eğitim kurumları faaliyete geçirilmiştir. Burada ilk kurulan medreselerde Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, aynı zamanda Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eserin de yazarı olan Kemalpaşazâde gibi Osmanlı devrinin ünlü âlimleri görev yapmış; sonraki yıllarda Üsküplü olup kendisini yetiştirmiş olan Mustafa Efendi, Şücâüddin İlyas Efendi ve Hasan Fehmi Efendi gibi ilim adamları talebe yetiştirmeye devam etmişlerdir.

Bu bildiride Osmanlı, Vakıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivlerinde bulunan belgelerden istifade edilmiştir. Böylece bilinenlerden farklı olarak Üsküp şehir merkezinde yer alan 21 adet medrese kendi içinde kuruluş yıllarına göre dönemlere ayrılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Medrese, Osmanlı Devleti, Makedonya

ÜSKÜP MEDDAH MEDRESESİ BAŞMÜDERRİSİ VE BALKAN ŞÂİRİ ABDÜLFETTAH RAUF'UN EDEBİYÂT/BELÂGAT NOTLARI ÜZERİNE

Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet: Üsküplü Yahya Kemal Beyatlı'nın "Her taşına Müslümanlığın sindiği şehir" diye yâd ettiği şehirde dünyaya gelen ve Atâullah Kurtiş tarafından yeniden faaliyete geçirilen Meddah Medresesinde eğitim görüp 1933 yılında icâzet almıştır. Abdülfettah Rauf, yaklaşık olarak 5 yıl kadar kelâm ve akâit alanlarında müderrislik vazifesinde bulunmuştur. 1938'den sonra çok değer verip sevdiği medresesi kapatılıncaya kadar da başmüderrislik vazifesini sürdürdü.

Şüphesiz ki hem ders aldığı hem de yıllarca ders verdiği, kökleri asırlar eveline dayanan bu medresenin, şâirin hayatında olduğu kadar eş'ârında da tesiri büyük olmuştur. Basılamasa da Balkan insanının hafızasında ve dillerde senelerce hatırı sayılır bir yer edinmiş olan bu şiirler, asırlarca bölgeye hâkim olan kadim tarzdaki Türk şiirinin 20. asırdaki devamı niteliğindedir. Üsküp'te vazife yaptığımız yıllarda (2013-2016) bu şiirler henüz basılmamıştı ancak bazı kişi ve yerlerde sûretleri bulunmakta idi. Bugün Abdülfettah Rauf'un şiirleri 6 kitap hâlinde Üsküp'te yayınlanmıştır ve şâirin eserlerine dair araştırma ve incelemeler devam etmektedir.

Balkan kültürü ve edebiyatına dair araştırmalarımız sırasında rastlayıp fotoğraflarını çektiğimiz "belâgat/edebiyât"a dair bazı sayfaların da Abdülfettah Rauf'un şiir/edebiyât/belâgat anlayışına dair mühim veriler sunacağı muhakkaktır. Çalışmamızda bu sayfaların çeviriyazısı yer almıştır. Haricen; metnin fizikî hususiyetlerinin yanında, bölümleri, kaynakları, metinde yer alan ıstılâhât, verilen misaller gibi muhteva hususiyetleri de genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdülfettah Rauf, Üsküp Meddah Medresesi, belâgat, Balkan Türk Edebiyatı

XV-XVI. YÜZYILLARDA KITALAR ARASI İLMÎ ETKİLEŞİM: BALKANLARDAKİ İLMÎ HAYATA MEMLÜK COĞRAFYASININ ETKİSİ

Doç. Dr. Esra Atmaca

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: İslâm dünyasında çeşitli dönemlerde bazı şehirler veya devletler ilmî hayat konusunda muâsırlarını etkilemiş, Müslümanların yaşadığı toprakların talebelerini yetiştirmek, ulemâsına ilmî destek vermek suretiyle öne çıkmıştır. Bunlardan biri olan Kahire, Bağdat'ın Moğollarca istilâ edilmesi ve buradaki ilmî, kültürel mirasın neredeyse yok olması sonrasında ulemânın güvenli bir liman olarak gördüğü, Memlûk devlet adamlarının verdiği destek sayesinde de geçim endişesi taşımadan ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü bir yer haline gelmiştir. Uzun bir süre Osmanlı ulemâsı, yüksek seviye eğitim almak için Kahire'ye gelmek zorundaydı. Kahire dışında Dimaşk (bugünkü Şam), Halep gibi şehirler de medreseleri, ilmî gelişmişliği açısından öne çıkan yerlerdi. XV-XVI. yüzyıllar arasında Memlûk coğrafyası ile Balkanlar çeşitli şekillerde etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu, birbirinden çok uzak iki İslâm diyarının birbirini etkilediğinin, bunlardan her birinin diğerinin ilmî muhitinin oluşmasında katkısının olduğunun güzel bir örneğidir. Bu tebliğde söz konusu iki ayrı muhitin ilmî etkileşimi, bilhassa Memlûk coğrafyasının Balkan ilmî hayatına katkısı yönüyle ele alınacaktır. Bu makalede Balkanlı olup Mısır'da eğitim alan Bedreddin Simâvî; Memlûk coğrafyasından olup Balkanlarda hizmet etmiş Sirâceddin el-Halebî; iki bölgenin dışındaki bir memleketten olup Mısır'da uzun süre dersler alan, hatta Memlûk sultanına ithafen eser telif eden ve Rumeli'de, Üsküp'te yaptığı hizmetlerle bölgenin İslâmlaşmasına katkı sağlayan Molla Arap; Balkanlı olup Üsküp, Edirne'de müderrislik, Dimaşk'ta kadılık gibi her iki coğrafyada da görevler üstlenen İshak el-Üskübî; başka memleketlerden olup her iki bölgede de kadılık, müderrislik gibi hizmetlerde bulunarak kıtalar arası etkileşime katkı sunan Muslihuddin Mustafa, Sinan Efendi ve bu kategorilere giren diğer ulemâ incelenmektedir. Yukarıda ismi geçen âlimler, sözü edilen özellikleriyle tek değillerdir ve burada örnek olarak birer isim zikredilmiştir. Onların yanı sıra aynı durumdaki başka âlimler de araştırmanın konusuna dâhildir. Bu araştırma ile birbirinden kilometrelerce uzak olan İslâm şehirlerinin ve bu şehirlerin âlimlerinin, ilim ve fikir ortak paydasında buluşarak nasıl bir etkileşim içerisinde oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma sayesinde söz konusu ulemânın Meddah Medresesi'ne doğrudan veya dolaylı etkisinin tespiti de mümkün olabilecektir. Sonuç olarak bu araştırmanın, Osmanlı Devleti'nin farklı zamanlarında farklı coğrafyaların etkileşimi ve ulemâ hareketliliğinin tespitine dair örnek bir çalışma olması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Memlûkler, Medrese, Ulemâ, İlim

HASAN KÂFÎ AKHISÂRÎ'YE GÖRE ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUĞUN TEMELLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Eşref Altaş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: İnsanın özgürlüğü ve teklifin temellendirilmesi İslam düşüncesinin en eski tartışmalarından biridir. Bu tartışma etrafında çeşitli görüşler ortaya çıkmış ve özgürlükle sorumluluk arasındaki ilişki, bazen zorunluluk bazen de bir korelasyon ilişkisi olarak ele alınmıştır. Özgürlük konusunda determinizmle bağdaşan ve bağdaşmayan görüşler ortaya çıktığı gibi, kişinin sorumluluğunun temellendirilmesinde özgürlük, kesb ve fiile kaynaklık, fiille özdeşlik gibi çeşitli teoriler de ileri sürülmüştür. Bu tebliğde Hasan Kâfî el-Akhisârî'nin Ravzâtü'l-cennât fî uşûli'l-î'tikâdât, Ezhârü'r-ravzât fî şerhi Ravzâti'l-cennât ve Nûrû'l-yakîn fî uşûli'd-dîn gibi kelami eserlerinden hareketle önce özgürlük anlayışları irade ve ihtiyar kavramları etrafında tartışılacak ardından Allah'ın iradesi ile insanın özgürlüğünün sınırları meselesi tartışılacaktır. Tebliğin ana ikinci kısmında ise "efâl-i ibâd", "kesb", "istitaat" gibi teknik kavramların analizinden hareketle insanın sorumluluğunun nasıl temellendirileceği tartışılacaktır. Burada özellikle sorumluluğun temeli olan güç ile fiilin temeli olan gücün arası ayrıştırılacaktır. Akhisârî'nin meseleyi ele alırken yaslandığı gelenekler ve bu gelenekleri nasıl analiz ettiği ve hangi pozisyonlara dayandığı üzerinde durulacaktır. Konu bağdaşıcılık, bağdaşmazcılık, yeter sebep ilkesiyle uyumluluk, kaynaklık, fail nedensellik, olay nedensellik, özdeşleşme gibi çağdaş irade teorilerden faydalanılarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Kâfî Akhisârî, Sorumluluk, Özgürlük, Ahlak Felsefesi, Osmanlı

MEDRESEJA “MEDAH” DHE MEDRESETË E TJERA TË SHKUPIT NË PERIUdhËN E MBRETËRISË JUGOSLLAVE – STUDIM KRAHASIMOR

Prof. Dr. Fahrush Rexhepi

Fakulteti i Studimeve Islame

Abstrakt: Mbretëria Jugosllave nuk rrespektonte obligimet e marrura ndërkombëtare të cilat e obligonin rrespektimin e të drejtave edhe për pakicat si: përdorimi i gjuhës, shkollave, besimit, tubimit edhe për shqiptarët. E vetmja mundësi që u mbetet shqiptarëve ishte hapja e shkollave fetare private, medreseve dhe mektebeve, me qëllim që fëmijët e tyre të edukoheshin dhe të arsimoheshin në frymën fetare. Me rastin e rivënjes në veprim të organeve të Bashkësisë Islame, në vitin 1930, në mbarë teritorin e Ulema-mexhllis të Shkupit, ku bënë pjesë Maqedonia, Kosova, Mali i Zi dhe Sanxhaku (viset jugore), tek pas vitit 1932 filluan të themelohen disa Sibjan-mektebe dhe medrese të cilat edhe ashtu kontrolloheshin nga organet e pushtetit.

Gjatë periudhës së Mbretërisë Jugosllave, në vitin 1923, Ataullah efendi Kurtishi e themeloi Medresenë e “Meddahut”, në Shkup, të cilën e udhëhoqi deri në vitin 1937. Idetë e tij fetare dhe atdhetare ai i institucionalizoi, pas kthimit nga Stambolli në Shkup, në vitin 1922, ku sheh gjendjen e rëndë në pikëpamje ekonomike, sociale, fetare, kulturore dhe morale, që po rëndonte mbi popullin e vet. Në Shkup, në këtë kohë, ishte hapur edhe medreseja e madhe “Mbreti Aleksandër.” Kjo shkollë e mesme zyrtare, që ishte ndryshe nga ajo e “Meddahut”, kishte filluar punën në vjeshtën e vitit 1925. Nga të dhënat shihet se kjo medrese ishte hapur, në radhë të parë, gjoja për të plotësuar nevojën e muslimanëve të viseve të jugut, sidomos të shqiptarëve të Kosovës, Maqedonisë, Malit të Zi dhe Sanxhakut. Por, shkollimi i tyre nuk do të jetë në gjuhën e tyre amtare. Po ashtu në Shkup, në vitin 1936 filloi punën medreseja “Gazi Isa Beu”, e cila kishte rangun e plotë të shkollës së mesme.

Në këtë punim shkencorë do të hulumtojmë dhe trajtojmë rrethanat historike dhe politike të hapjes së këtyre medreseve, si dhe rolin e tyre në këtë periudhë. Do t'i hulumtojmë dhe krahasojmë sfidat dhe vështirësitë me të cilat janë ballafaquar këto medrese, veçmas nga pikëpamja fetare, politike, ideologjike, programore dhe kuadrore, të cilat kanë ndikuar në punën dhe zhvillimin e tyre.

Fjalët kyçe: Medrese, Meddah, Ulema-mexhllis, edukim, Sibjan-mektebe etj.

ÜSKÜP'TEN İSTANBUL'A İLMİ MİRAS: PROF. DR. BEKİR SADAK VE HADİS İLMİNE KATKILARI

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül Altıntaş

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Özet: Balkanlar, Osmanlı döneminde İslâm ile tanışan ve İslâmî ilimlerin nesilden nesile intikal ettiği önemli topraklardır. Bölgede yaşanan zorlu savaş dönemleri, birçok önemli âlime ev sahipliği yapan bu topraklarda yetişmiş âlimlerin zaman zaman mecburi göçlerle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Bu çalışma, Makedonya'nın Türk-İslam geleneğine dair izleri en çok yansıtan şehirlerinden Üsküp'ün en eski ve önemli medreselerinden birisi olan Meddah Medresesi mezunlarından Prof. Dr. Bekir Sadak'ın (v. 1993) Üsküp'ten İstanbul'a uzanan biyografisine ve onun hadis ilmine katkılarını odaklanacaktır. Sadak'ın hocaları Atâullah Kurtiş (v. 1946) ve Fettah Efendi'den (v. 1963) Meddah Medresesi'nde aldığı eğitimi, savaş ve zorluklar arasında yetiştiği Üsküp'ten kopuşu, İstanbul'a göçü ile birlikte Balkanlar'dan İstanbul'a kurulan önemli bir bağın temsilcisi olma yolculuğu kendisinin verdiği röportajlar, yaşadığı döneme ışık tutan hatırat ve kaynaklardan istifade ile ortaya konulacaktır. Bu şekilde, kaynağını Üsküp'ten alan bu hayat hikâyesi bölgenin İslâmî ilimler konusundaki katkılarının yeniden hatırlanmasına vesile olacaktır. Sadak'ın hadis ilmine katkılarını tespit için ise onun farklı alanlarda gerçekleştirdiği tercüme çalışmaları arasında en hacimlisi kabul edilebilecek olan ve Ezher Üniversitesi âlimlerinden Mansûr Ali Nâsîf tarafından yazılan et-Tâcu'l-câmi lil usûl fi ehâdîsî'r-Resul isimli eserinin tercümesi merkeze alınacaktır. Sadak'ın bu eseri tercüme etmesinin muhtemel sebepleri üzerinde durulacak ve et-Tâcu'l-câmi çevirisinin Türkiye'de yirminci yüzyılın ortalarında yaşanan din eğitimindeki fetret döneminden sonra yeniden toparlanması sürecinde ilmi dünyaya katkısı tahlil edilecektir. Ayrıca Sadak'ın birçok kere baskı yapan bu tercüme çalışmasında, çeviri esnasında hadislere dair yaptığı açıklamalar ve hadislere eklediği dipnotları analiz edilerek onun hadis ilmi ile diğer İslâmî ilimler kapsamındaki özgün fikirleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis; Meddah Medresesi, Prof. Dr. Bekir Sadak; et-Tâcu'l-câmi lil usûl fi ehâdîsî'r-Resul; Tercüme; Balkanlar; Din Eğitimi

MEDDAH MEDRESESİ ÖĞRENCİLERİNDEN ALİ YAKUP CENKÇİLERİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİNİN TÜRKİYE’NİN DİN EĞİTİMİ ALANINDAKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Feyza Betül Köse

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Ali Yakup Cenkçiler, İslâmî ilimlere vukûfiyetinin yanı sıra münevver kişiliği, kültürel donanımı ve çok sayıda yabancı dile hâkimiyeti ile yaşadığı coğrafyaların ilim ve kültür hayatında önemli izler bırakmış, böylelikle Balkan ilmi geleneği ve kültürünün gönüllüğü elçiliğini üstlenmiş bir âlimdir. Cenkçiler, klasik dinî ve beşerî ilimler tahsilinin önemli kısmını Meddah Medresesi ve Balkanların diğer medreselerinde tamamlamış, bu toprakların ilmî geleneğini tevarüs etmiştir. Hayatının son üçte birlik kısmını Türkiye’de geçiren Ali Yakup Cenkçilerin burada yoğun olarak sürdürdüğü eğitim faaliyetleri, hem Meddah ve diğer Balkan medreselerinin ilim geleneğinin hem de medreselerin kapatılmalarından sonraki süreçte dinî ve ilmî mirasın aktarılmasında ve Osmanlı ile zihnî bağın devam ettirilmesinde mühim rol oynamıştır. Ali Yakup Hoca’nın derslerine sosyal ve mühendislik alanlarından da çok sayıda öğrenci katılmış olup bu öğrencilerin bir kısmı, ilerleyen yıllarda ülkemizin akademi, ticaret, mühendislik ve siyaset mecralarında önde gelen isimleri olarak temayüz etmişlerdir. Dolayısıyla Cenkçilerin bilgi, kültür ve misyonunun bu isimler üzerindeki tesiri bir kat daha önem taşımaktadır. Bu tebliğ, Ali Yakup Cenkçilerin ilmî yönünü ve Türkiye’deki faaliyetleri üzerinden Balkanların ilmî ve kültürel unsurlarının, bir âlimin faaliyetleri çerçevesinde ülkemiz din eğitimine tesirlerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Vakıf, Medrese, Ali Yakup Cenkçiler, Meddah Medresesi

GJENDJA DHE PERSPEKTIVA E EDUKIMIT FETAR NË SISTEMIN ARSIMOR TË MAQEDONISË SË VERIUT

Halime Ibrahim-Shasivari

Fakulteti i Shkencave Islame

Abstrakt: Maqedonia e Veriut është një shoqëri e besimeve të ndryshme fetare me një strukturë shoqërore të ndjeshme ndaj ndarjeve, por që vazhdimisht synon të realizojë njohjen e tjetrit brenda vetes. Në këtë drejtim, futja e edukimit fetar në arsimin fillor publik ka shkaktuar diskutime të shumta ku pjesa më e madhe e qytetarëve beson se edukimi fetar duhet të jetë i përfshirë në shkollat publike, para së gjithash, me qëllim të vazhimit të trashëgimisë fetare dhe ruajtjes së bashkësive fetare, por edhe me qëllim të forcimit të tolerancës reciproke, respektimit të të drejtave dhe lirive të njeriut si dhe të parimeve të shoqërisë multikulturore. Në këtë punim do të potencohet fakti se, edukimi fetar synon të inicojë një proces shoqëror ku fëmijët do të zhvillojnë identitetin e tyre fetar dhe do të kontribuojnë që të ndihen si pjesë e shoqërisë duke njohur njëri-tjetrin dhe duke forcuar kështu multikulturalizmin shoqëror, andaj, në këtë punim do të paraqiten dhe analizohen edhe dilemat, sfidat dhe problemet praktike me të cilat ballafaqohet shoqëria e Maqedonisë së Veriut me edukimin fetar në sistemin arsimor publik.

Fjalët kyçe: edukimi fetar; sistemi arsimor; toleranca; multikulturarizmi; identiteti fetar

YANYALI ESAD EFENDİ'NİN *TERCEMETÜ'Ş-ŞERHİ'L-ENVER*'İNDE MANTIK BİLİMİNİN MAHİYETİ

Doç. Dr. Harun Kuşlu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Yanyalı Esad Efendi Osmanlı tarihinde Lale Devri olarak anılan dönemin önde gelen isimlerinden birisidir. Balkan coğrafyasından çıkıp İstanbul'a gelerek ulema arasında yer edinmiş olan Esad Efendi medresede müderris, ilk resmî matbaada musahhih, padişahın husûsî kütüphanesinde hafız-ı kütüb ve ilmî kitapların tercümesi için kurulan özel heyette mümtaz bir üye olmuştur. İslam düşünce tarihinde Aristoteles tercümeleriyle meşhur olmuş ve bundan ötürü kendisine "üçüncü muallim (el-muallimü's-sâlis)" lakabı verilmiştir. Yanyalı'nın Tercemetü'ş-Şerhi'l-Enver adıyla bilinen çalışması Porfiryus'un Îsâgûcî'si ile Aristoteles'in Kategoriler, Önermeler ve Analitikler kitaplarından oluşur. Söz konusu tercüme sırf literal bir çeviriden ibaret olmayıp aksine müterciminin yeniden düzenlediği hatta açıklamalarla birlikte kısmî bir şerhe dönüştürdüğü bir kitaptır. Esad Efendi bu çalışmasıyla Osmanlı ülkesinde felsefeyi "asıllarına/ Aristoteles metinlerine" dayanarak yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır.

Tercemetü'ş-Şerhi'l-Enver'de mantık ilminin mahiyetini hususen inceleyen bir mukaddime yer alır. Burada mantığın ilim ve/veya yöntem olması, konusu, öteki ilimlerle ilişkisi, nasıl bir yapıya sahip olduğu ve ayrımları tartışılır. Bu anlamda, mantık ilk olarak "tabîi" ve "sınâî" mantık olarak taksim edilip, ardından sınâî mantığın da "öğrenilen (muallim)" ve "kullanılan (musta'mel)" mantık olmak üzere alt kısımları incelenir. Burada Yanyalı Esad Efendi metnin taşıdığı Latin Batı mantığından gelen konularla İslam filozoflarının bazı görüşleri arasında benzerliklere işaret ederek konuyu tartışır. İbn Sînâ metinlerini de ayrıca okuyup notlar düşerek yorumlayan bir filozof olarak Yanyalı Esad Efendi'nin Yunan, Latin ve İslam geleneklerini birlikte değerlendirdiği görülür. Biz bu sunumda onun söz konusu mukaddimede mantık ilmini nasıl betimlediğini ve bunu yaparken düşünce gelenekleri arasında kurduğu ilişkilerin açıklama gücünü ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Yanyalı Esad Efendi, mantık, Padua Okulu, yöntem, Osmanlı mantık geleneği, Latin mantığı

ÜSKÜP MÜFTÜSÜ HASAN FEHMI EFENDİ VE ZÜBDETÜ'T-TA'LİM İSİMLİ RİSALESİ

Dr. Hatice Ayar

Diyaret İşleri Başkanlığı

Özet: Bu araştırmanın konusu Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş olan Hasan Fehmi Efendi'nin hayatını arşiv kaynakları ışığında ortaya koymaktır. 1856 yılında Üsküp'te doğan Hasan Fehmi Efendi memleketinde başladığı tahsil hayatına İstanbul'da devam etmiştir. İcazet aldıktan sonra Üsküp'e geri dönen Hasan Fehmi Efendi Üsküp'te Yahya Paşa Medresesi ve Debbağ Şahin Medresesinde müderrislik yapmıştır. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Üsküp'te, Milli Mücadele döneminde İnegöl'de müftülük ile vazifeli olan Hasan Fehmi Efendi milli ve siyasi konularla yakından ilgilenmiştir. Bu araştırmanın amacı Hasan Fehmi Efendi'nin Üsküp'te yaşadığı dönemde kaleme aldığı Zübdetü't-Ta'lim isimli risalesini incelemektir. Nitel yöntemin kullanılacağı çalışmada doküman analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında arşiv belgeleri başta olmak üzere birçok birincil ve ikincil kaynaktan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Balkanlar, Üsküp Müftüsü Hasan Fehmi, Zübdetü't-Ta'lim

BALKANLARDA ETVÂR-I SEB'A GELENEĞİ VE LÂMEKÂNÎ HÜSEYİN EFENDİ'NİN ETVÂR-I SEB'A RİSÂLESİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Erol

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Tarikatların uyguladığı manevî eğitim süreçleri nefsanî ve rûhânî metot olmak üzere iki kısımda tasnif edilmiştir. Ruhun tekâmülünü/tasfiyesini merkeze alan tarikatlarda sadr, kalp, ruh, sırr, sırru's-sırr, hafî, ahfâ gibi merhaleler süreç içerisinde insan hakikatinin kazandığı anlamları, nefsin tezkiyesini önceleyen tarikatlarda da emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile şeklinde yapılan tasnif de nefsin kazandığı isimleri ve bulunduğu mertebeleri ifade eder olmuştur. Tasavvuf literatüründe etvâr-ı seb'a kavramı sâlikin, Hakk Teâlâ'ya vâsıl olma sürecinde benliğinin/nefsinin yedi mertebesinden geçerek ruhî olgunluğa erişme ve nefsin terbiye etme sürecini ifade etmektedir. Etvâr-ı seb'a risaleleri üslup ve muhteva açısından Halvetîliğin pîr-i sânisî Yahyâ Şîrvânî'nin belirlediği kaideler etrafında şekillenmiş, bu risaleler tarikatın Şîrvan'dan (Azerbaycan) Osmanlı coğrafyasına yayılmasıyla doğru orantılı bir şekilde yaygınlık kazanmıştır.

Etvâr-ı seb'a yazma geleneği XVI. yüzyılın ortalarında Balkanlar'da da neşvünema bulmuş Sofyalı Balî Efendi'nin (ö. 966/1553) (Usturumca) kaleme aldığı Etvâr-ı Seb'a adlı risale konu hakkında telif edilen ilk müstakil eserlerden biri olmuştur. Takip eden dönemlerde Kurd Mehmed Efendi'nin (ö. 996/1587) (Tatarpazar/Bulgaristan) Etvâr-ı Seb'a, Abdülkerim Efendi'nin (ö. 1015/1606) (İştîp/Makedonya) Der Beyân-ı Sülûk, Salâhî Efendi'nin (ö. 1197/1783) (Kesriye/Yunanistan) Mir'ât-ı Esmâ, Ahmed Müsellem Ebu'l-Vefâ Edirnevî'nin (ö. 1166/1752) (Belgrad-Edirne) Şerh-u Kasîde-i Şumû-i Lâmi' fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbî adlı risaleleri telif edilmiştir. Bunun yanı sıra Muslihuddin Özçiçevî'ye ait olduğu düşünülen Devâir-i Seb'a adlı eserlerde insandaki latîfeler ve nefsin tavırları hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Muhtelif kütüphane kayıtlarında Balkanlı müellifler tarafından yazıldığı düşünülen çok sayıda isimsiz etvâr risalesinin varlığından da bahsetmek mümkündür.

Balkanlarda telif edilen Etvâr-ı seb'a risalelerinden biri de Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin (ö. 1035-1625) Risâle-i Etvâr-ı Seb'a'sıdır. Çalışmamız, dinî-tasavvufî pek çok eserin müellifi olan Peşteli (veya Bosnalı) Lâmekânî'nin henüz hiçbir akademik incelemeye tabi tutulmamış Etvâr-ı seb'a risalesini merkeze almakla birlikte Balkanlarda telif edilen diğer etvâr risalelerini de konu edinmiştir. Muhtelif kütüphanelerde kayıtlı olan bu risaleler öncelikle tespit edilmeye çalışılarak konu ve mahiyetleri açısından incelenmiştir. Böylece Balkanlı müellif sûfîlerin oluşturduğu etvâr-ı seb'a geleneği tespit edilmeye çalışılarak Lâmekânî'nin Etvâr-ı Seb'a risalesi sistematik şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Etvâr-ı seb'a, Balkanlar, Lâmekânî Hüseyin Efendi

17. VE 18. YÜZYIL OSMANLI ÜLKESİNDE BİLGİNİN DOLAŞIMI: BALKANLILAR ÖRNEĞİ

İbrahim Halil Ayten

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı

Özet: 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı coğrafyası kitap kültürü zenginliği itibarıyla imparatorluğun velût dönemlerindedir. Bu dönem saray-medrese-tekke kütüphanelerinin yanında özel şahıs kütüphanelerinin zengin örneklerini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde bilgi intikali telifler, temellükler ve istinsahlar itibarıyla de en güçlü dönemini geçirmektedir. Öyle ki bu dönem kütüphaneler ve istinsahlar vesilesiyle kitap kültürünü ele alan işleyen geniş hacimli müstakil metinler de ortaya çıkarmaya başlamıştır. Biz de bu çalışmamızda bu kültürün ortaya çıkardığı birikimin resmini belli bir coğrafya mensuplarından hareketle veriler ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

Özel de ise 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı coğrafyasında Balkan kökenli alimler, ilmiye sınıfı bürokratlar, müstensihler/hattalar vb. zümrenin bilginin ortaya çıkışı, intikali ve gelişimindeki çalışmaları (telifler, istinsahlar, icâzetler), hoca ve talebe ilişkileri, medresede eğitim hareketliliği, ilmi gayeye matuf bürokratik ilişkiler zirve şahıslar etrafında ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı kitap kültüründe bilginin intikali sürecinde Balkan kökenli ilmiye sınıfının (ulema, müderris, şeyh, kadı vb.) hangi alanlara daha çok yoğunlaştığı, teliflerinin etkin olduğu eser türlerinin çeşitliliği, yine Balkanlı mütemmellik, müstensih ve talebelerin kitap kültüründeki etkileri kısacası tüm bunların Osmanlı ilim geleneğine katkıları nice-likel olarak gösterilmeye çalışılarak kısa yorumlanacaktır. Özellikle Hasan Kafi Akhisari (ö. 1024/1615), Kör Müftü Yekçeşm Pîr Mehmed (Muhammed) b. Hasan el-Üskübî (ö. 1030/1620), Altıparmak Mehmed (Muhammed) b. Mehmed (Muhammed) el-Üskübî (ö. 1033/1624), Muhammed b. Mûsâ el-Bosnevî (ö. 1046/1636-37), Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644), Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687), Münecimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702), Eyyübîzâde Mustafâ b. Yûsuf b. Murâd el-Mostârî el-Bosnevî (ö. 1119/1707), Şâbanzâde Mehmed (Muhammed) Efendi (ö.1120/1708), Hayatizade Damadı Süleyman Efendi (ö. 1127/1715), Yanyalı Esad Efendi (ö. 1144/1732), Yenişehirli Veliyyüddin Cârullah Efendi (ö. 1151/1739), Yenişehirli Abdullah Efendi (ö. 1156/1743) vb. meşhur balkan kökenli ilim erbabı ve devlet adamlarının bilginin intikaline katkı cihetiyle ilmî faaliyetleri ve telifleri (yoğunlaşılın alanlar), eserlerinin dönemsel hareketliliği ve tesirleri inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkan Uleması, 17. Ve 18. Yüzyıl, Bilginin Dolaşımı

TANRI'YI BİLMENİN YOLLARI: ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN FUSÛS ŞERHİ'NDE İLAHLIK VE BİLİNME YOLLARI ÜZERİNE

Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: İbn Arabî'nin tevhid görüşünde zat ve uluhet ayrımı önemli bir yer tutar. Tanrı-âlem ilişkisinin tesisinde ve birlik-ten çokluğun zuhurunda olduğu kadar, Tanrı'nın insanlar tarafından hangi yolla bilinebileceği sorusuyla ilgili de İbn Arabî bu ayrımı etkili bir şekilde kullanır. Onun özellikle ikinci problem etrafında, ilahlık mertebesine ait sırların ancak âlemle ilişkili bir şekilde idrak edilebileceğini söyleyerek Tanrı'yı âlemden bağımsız bir şekilde idrak idealini terviç eden İbn Sînâ ve Gazâlî gibi isimlere yönelttiği tenkitler dikkat çekicidir. Bu tebliğde Abdullah Bosnevî'nin Tecelliyâtü Arâisi'n-nusûs fî minassâsi hikemi'l-Fusûs adlı eserinde zat ve uluhet ayrımı etrafında, ilahlığı idrak yollarıyla ilgili görüşleri ele alınacak, âleme dönük idrakin Tanrı'yı idrak noktasında nasıl bir yer tuttuğu sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Arabî, Abdullah Bosnevî, zat ve uluhet

ANADOLU-BALKAN COĞRAFYASINDA TÜRKÇE İLK MATEMATİK KİTABI: TÜRKÎ HİSÂB

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Bu sunumda, 1461 tarihinde Makedonya’da, Kalkandelen’de (Tetova) kaleme alınmış, Türkî Hisâb olarak da adlandırılan, günümüze ulaşmış bu ilk müstakil hisâb kitabı, İslam temeddününde teşekkül etmiş hisâb gelenekleri içindeki yeri, temel özellikleri, eserin tercüme-telif edildiği coğrafyadaki karşılığı, ele aldığı ve öne çıkarttığı konular; içeriği vb. konular üzerinden çözümlenecektir. Ayrıca eserin telif edildiği yüzyılda Anadolu ve Balkanlar’da mütedavil olan hisâb kitaplarının neler olduğu dikkate alınarak Türkî Hisâb’ın telif edilme nedenleri üzerinde durulacaktır. Yine eserin içeriği hakkında matematiksel örnekler de verilecek; böylece meçhul mütercim-müellifin hangi konuları nasıl işlediği müzakere edilecektir. Akabinde, çok kısa da olsa, Türkî Hisâb kendinden sonraki Türkçe hisâb itaplarıyla kısaca mukâyese edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İlm-i hisâb, hisâb-i zihnî, cebir, misâha, Makedonya, Kalkandelen

BALKANLARDA BİR COĞRAFYACI: MÜNİRÎ-İ BELGRADİ VE *SEB'İYYÂT* İSİMLİ ESERİ

Arş. Gör. Kübra Taşdemir

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında bulunan Belgrad, birçok bilginin doğduğu, yaşadığı ve kültürel faaliyetler içerisinde yer aldığı oldukça önemli bir ilim merkezidir. Belgrad dönemin ünlü âlimlerinin ve bilginlerinin uğrak noktası haline gelmiştir. Şehrin medreselerinde birçok âlim ve öğrenci yetiştirilmiştir. Balkan topraklarının bir parçası olan Belgrad coğrafyasına bakıldığında bu şehre göç eden Münirî-i Belgradi'de ilmi faaliyetlerde bulunmuş ve Belgrad'da müderris ve müftü olarak görev yapmıştır. Hayatı hakkında çok fazla ayrıntılı bilginin bulunmadığı Münirî-i Belgradi'nin (ö. 1617?) asıl isminin İbrahim b. İskender el-Münirî er-Rûmî olduğu bilinir. Ömrünün büyük bir kısmını Belgrad'da geçirmesiyle birlikte İstanbul'da eğitim alması da kendisinin iyi bir tahsil aldığı gösterir. Ayrıca Arapça ve Türkçe gibi çeşitli dillerde vermiş olduğu eserlerden de bu durum anlaşılır. Silsiletü'l-Mukarrebîn ve Menâkıbu'l-Muttekin, Risâle fi Hakîkati'l-İslâmiyye, Sübülü'l-Hüdâ ve Nisâbu'l-İntisâb ve dâbu'l-İktisâb gibi çok sayıda eseri kaleme almıştır. Münirî-i Belgradi'nin Türkçe yazmış olduğu eserler arasında bulunan Seb'ıyyât isimli eser, bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Coğrafya ve kozmografya alanında bilgiler ihtiva eden Seb'ıyyât, Münirî-i Belgradi'nin kendisinden önceki bilginleri de kaynak olarak yazmış olduğu kısa bir metindir. Saraybosna'daki Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesinde bulunan 2640/2 numaralı nüshanın inceleneceği bu çalışmada, Münirî-i Belgradi'nin eserde bölümlendirmeler yaparak yedi iklimi yedi başlık altında incelediği görülür. Bunun yanı sıra sayfa kenarlarında eklemiş olduğu notlar da bulunur. Derkenar notlarıyla birlikte bir coğrafya muhtevası içeren eser, Kâtip Çelebi (ö. 1657) tarafından okunmuş ve kaynak alınmıştır. Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zunûn isimli eserinde Seb'ıyyât'tan bahsetmesi, eserin coğrafya alanında dikkat çektiğini gösterir ve eserin bilinirliğini ortaya koymasından da oldukça önemlidir. Bu çalışma kapsamında Münirî-i Belgradi'nin 16. yüzyılın son çeyreğinde yazdığı Seb'ıyyât isimli eserindeki coğrafya bilgisi incelenecek, ayrıca Balkanlarda yaşamış olan Münirî-i Belgradi'nin ilmi kişiliği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Münirî-i Belgradi, Seb'ıyyât, Coğrafya, Yedi İklim

MEDDAH MEDRESESİ MÜFREDATINDA AKLÎ İLİMLERİN YERİ

Doç. Dr. Mahmut Meçin

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Özet: Medreseler Abbasi döneminden itibaren İslam tarihinde ilim ve irfanın neşve u nema bulduğu kurumların başında gelir. Osmanlı döneminde de bu mümtaz rolünü sürdüren medreseler imparatorluğun doğuda ve batıda genişleyen coğrafyasında mimari özellikleri ve eğitim-öğretim faaliyetleriyle Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu medreselerde uygulanan müfredat dikkate alındığında bugünün üniversiteleriyle rahatlıkla mukayese edilebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir. Osmanlı döneminde kurulan ve Türk-İslam kültürünün Balkan yarımadasında günümüze kadar yaşamasını sağlayan medreselerden biri de Üsküp'te Yiğit Paşa tarafından inşa edilen Meddah Medresesidir. Bu bildiri de Üsküp'ün bir ilim ve kültür merkezi haline gelmesinde önemli bir yere sahip olan Meddah Medresesi'nin müfredatı ve bilhassa bu müfredatta yer alan aklî ilimlerin yeri ele alınacaktır. Meddah Medresesi'nde genel itibarıyla bir Osmanlı medresesinde okutulan dinî ilimler ağırlıklı bir müfredat uygulamakla birlikte bu müfredatta mantık ve kelâm gibi aklî ilimler de tedris edilmekteydi. İmam Gazzâlî ile birlikte meşruluk kazanan mantık ilmi, Nizamiye Medreseleriyle beraber İslam dünyasındaki eğitim kurumlarının müfredatının değişmez ilimlerinden biri haline geldi. Mantık ilmini medrese eğitimi için son derece mühim gören Gazzâlî, mantıktan yoksun bir ilmi vezinsiz bir şiir ya da irabsız nahiv ilmine benzetiyordu. Meddah Medresesi'nde mantık alanında okutulan eserler arasında Porphyrios'un İsbâgûcî'si ve bu esere Ebherî tarafından kaleme alınan şerh, Molla Fenârî'nin bu şerhe yazdığı el-Fevâ'idü'l-Fenârîyye ve Ali Kazvînî'nin er-Risâletü'ş-Şemsiyye adlı kitaplar zikredilebilir. Nahiv ilmine destek olması yönüyle de okutulan mantık ilmine dair eserlerin yanı sıra Meddah Medresesi'nin müfredatında Taftazânî, Nesefî ve Devvânî gibi kelâm âlimlerinin eserleri de okutulmaktaydı. Bildiri de bahse konu medresenin müfredatında yer alan mantık ve kelâm ilminin yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılırken bu ilimlerin dinî, kültürel ve sosyal alandaki etkilerine de temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Meddah Medresesi, Mantık, Kelâm, Eğitim Müfredat

MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU KEMAL ARUÇI'NİN ULÛHİYET ANLAYIŞI

Prof. Dr. Mehmet Kenan Şahin

Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Osmanlı yaklaşık beş asır Balkanlar'da hüküm sürmüştür. Bu coğrafyada ilim merkezlerinin kurulmasına ve Ehl-i Sünnet çizgisinde bir din anlayışının da bu coğrafyada gelişimine büyük önem vermiştir. Makedonya'nın kuzeybatısındaki Gostivar'a bağlı Vrapçişte beldesinde 1920 yılında dünyaya gelen Meddah Medresesi mezunu Kemal Aruçi de eğitimini bu doğrultuda almış ve kelâm ilminin temel konularını oluşturan ulûhiyet , nübüvvet ve âhirete dair meselelerde görüş bildirmiştir. Onun kendi elyazısıyla kaleme aldığı yaklaşık 300 sayfadan oluşan "Akaid ve Kelâm Dersleri" başlıklı ders notları incelendiğinde, her ne kadar bu eser sistematik anlamda itikâdî konularını ele alan bir eser olmasa da bu eserde Âlemin kıdemi, İsbât-ı Vâcip Allah'ın sıfatları, Rü'yetullah gibi kelâm geleneğinde ulûhiyet bahislerinde ele alınan konulara genişçe yer verilmiştir. Aruçi bu eserinde inanç ile ilgili konuları ele alırken görüşlerini temellendirmede büyük ölçüde âyet ve hadisleri delil getirmekte ve yer yer de aklî istidlâllerde bulunmaktadır. Böylelikle de o, inanç esaslarının izahında klasik kelâm yöntemini dikkate almaktadır. Onun itikâdî meselelerde sarf ettiği görüşlerinde ise, eğitim gördüğü son dönem Osmanlı Medreselerinde okutturulan Ehl-i Sünnet geleneğine ait klasik eserlerin pay sahibi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Aruçi, Sıfâtullah, Mârifetullah, Rü'yetullah

MÜNECCİMBAŞI AHMED EFENDİ'YE GÖRE ÖNERMENİN BİRLİĞİ

Doç. Dr. Mehmet Özturan

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Müneccimbaşı Ahmed Efendi (ö. 1113/1702), 17. yüzyıl Osmanlı bilginlerindedir. Kaynaklarda 1041/1631 yılı civarında Selânik'te doğduğu kaydedilir. İlm-i nücûmdaki otoritesinden ve uzun süre bulunduğu bu makamdan dolayı ismi, genelde Müneccimbaşı veya Müneccim unvanı/lakabı ile birlikte zikredilmiştir. Ahmed Efendi daha çok Câmî'ü'd- düvel veya Müneccimbaşı Tarihi olarak bilinen eseriyle meşhur olmuş olsa da belagat, tefsir, ahlak, aritmetik, hendese, müzik, hikmet, tıp, mantık alanlarında birçok eser kaleme almış bir hezarfendir. 29 Ramazan 1113/27 Şubat 1702 tarihinde Mekke'de vefat eden Ahmed Efendi, vefatından yaklaşık bir yıl önce 26 Rebiülahir 1112/10 Ekim 1700 tarihinde Tâif'te yüklemlemenin (haml) doğasına ilişkin Vesîletü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-hamli ve'l-mahmûl adlı eseri yazmıştır. Eser, İslam düşüncesinde bildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili ilk ve en kapsamlı metin olup Müneccimbaşı'nın son eseridir. Bu tebliğde Müneccimbaşı Ahmed Efendi'nin Vesîletü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-hamli ve'l-mahmûl adlı eserinden hareketle bir önermenin nasıl kurulduğuna ilişkin görüşlerini ele alacağız. Önermenin birliği sorunu dil ve mantık felsefesinin günümüzde de tartışılmaya devam eden önemli bir sorundur. Önerme, birbirinden farklı şeylerden oluşan bir çokluk içerir. Konu ve yüklem, müstakil olarak birer nesne veya kavram olsalar da birbirinden farklı nesne ve kavramlardan oluşmalıdır. Tüm bu farklı ve çoklu yapısına rağmen karşımızda bütünlüklü birliğe sahip 'bir' önerme olması nasıl açıklanabilir? Diğer bir ifadeyle çokluktan birliğe geçiş veya çoktan birliğin elde edişi önerme özelinde nasıl izah edilebilir? Önerme, nasıl birliğini kurarak benim 'bir önerme' diye kendisinden bahsetmemi mümkün kılmıştır? Tebliğimizde bu soruların yanıtlarını ararken analitik dil felsefesindeki önermenin birliği meselesine anlam ve gönderim (sense-reference) çerçevesinde atıfta bulunarak Müneccimbaşı Ahmed Efendi'nin görüşlerini kısaca mukayesenin bir tarafına yerleştirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: anlam, gönderim, önermenin birliği, özdeşlik

YANYALI ESAD EFENDİ'NİN FİZİKA ÇEVİRİSİNE DAİR BAZI NOTLAR

Doç. Dr. Mehmet Sami Baga

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Özet: Osmanlı düşünce tarihinin gerek İslam düşüncesiyle olan organik sürekliliği gerekse de Batı dünyasında ortaya çıkan “yeni” düşünce akımlarıyla ilişkisi henüz sağlam bir zeminde ele alınıp incelenmemiştir. Nitekim bir yandan Osmanlıda akli ve felsefi ilimlerin ihmal edildiği ve hatta felsefenin olmadığına dair söylemler yaygın bir şekilde tedavülde iken öte yandan Osmanlının Batıda meydana gelen gelişmelerle kurduğu ya da kurmadığı irtibat da çeşitli ön yargılı değerlendirmelerin pençesinden kurtarılamamıştır.

Problemler bu iki alandan her ikisinin de daha anlamlı bir zeminde tartışılmasına katkı sağlayacak kritik noktalardan biri de 18. yüzyılda kurulan, içerisinde Yanyalı Esad Efendi'nin (ö. 1143/1731) bulunduğu tercüme faaliyetlerinin mahiyeti ve anlamı olabilir. Bu kapsamda hangi çevirilerin yapıldığı ve bu çevirilere neden ihtiyaç duyulduğu gibi daha geniş planda cevaplanması gereken sorular söz konusudur, ancak bu çeviriler içerisinde Esad Efendi'nin yaptığı Fizika çevirisi özellikle tabiat felsefesi çerçevesinde bazı tespitler yapılmasına imkan vermektedir. Esasen Osmanlı coğrafyasının bir parçası Karaferye (Varoia) kökenli olup hayatını İtalya'da geçiren Padua Akademisi felsefe Profesörü Ioannis Kuttinius'un (1577-1658) Aristoteles'in Fizika'sını kısmen şerh ve kısmen de özetlediği eseri, Yanyalı tarafından et-Ta'limü's-şâliş adıyla Arapçaya tercüme ve şerh edilmiştir. Eser, mukaddimesinde de işaret edildiği üzere muhtevasının sekiz bölümden oluşması sebebiyle olsa gerek, bazı kataloglarda Tercümetü'l-kütübî's-şemâniye li's-Semâ'i't-ṭabîi şeklinde de kaydedilmiştir.

Bu tebliğde, Batıda Newtoncu yeni fizik anlayışının yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde çevirmek için neden Aristoteles fiziğine dair bu eserin seçildiği, çevirinin salt bir aktarımdan öte yeni bir yorum içerip içermediği gibi hususlar da dahil olmak üzere eserin İbn Rüşdcü yorumları öne çıkaran yapısı çerçevesinde bir okuma denemesi yapılacak ve bazı tespitler paylaşılacaktır. Bu okuma ve tespitler, büyük oranda eserin mukaddimesi üzerinde yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Osmanlı modernleşmesi, fizik, Yanyalı Esad Efendi

BİR MEDDAHLI OLARAK KEMAL ARUÇI'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE DAVASI

Öğr. Gör. Meral Jahjai

Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü

Özet: Üsküp fatihi Paşa Yiğit ile beraber anılan, asırlarca Kuzey Makedonya topraklarında Osmanlı ilim geleneğinin devamı olarak aydınlığa açılan bir kapı gibi faaliyet göstermiş Meddah Medresesi, zihinlerdeki ve hayattaki tesirlerini hala devam ettirmektedir. Merhum Ataullah Kurtiş Efendi'nin gayretleri ile 1920'li yıllarda tekrar faaliyete geçirildiğinde, okulun açılış sebebi olarak tarihi miras ile kültürel, dinî ve ilmî geleneği yeni nesillere aktarmak, toplumsal meselelere çözüm üretip manevî birliği sağlamak olarak ifade edilmişti. Zira medreselerin temsil ettiği klasik Osmanlı eğitimi akıl, kalp ve vicdan arasında bütünlüklü bir terkihi temin eden, bu sebeple, din, bilim, sanat, kültür ve ahlaki değerleri, insan tabiatında olduğu gibi birey ve toplumun hayatında da bütünleştiriyor ve geliştiriyordu. Vermiş olduğu mezunlar da, idealize edilen bu insan tipinin müşahhas timsali gibiydi. Osmanlı sonrası dönemde 1923-1947 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Meddah Medresesi beş nesil mezun vermiştir. Kemal Aruçi, Prof. Dr. Bekir Sadak, Hafız Sami Efendi, Hafız Cemal Efendi, Hafız Ramadan Efendi ve Hafız Salih Efendi ile birlikte Meddah Medresesi'nin üçüncü nesil mezunları arasında yer almaktadır. Kendilerini yetiştirmiş hocalarından meşaleyi devralan ilim adamlarından olan Kemal Aruçi'nin şahsında eğitim kurumunun aşladığı değerleri görmek mümkün olmaktadır. Bir eğitimci, vaiz, yazar, şair, hattat, toplumsal sorunları dert edinen, sözüne itibar edilen aydın bir âlim olarak karşımıza çıkan Kemal Aruçi'yi tanımak aynı zamanda Meddah'ı, Osmanlı eğitim sistemini ve hayat tarzını tanımaktır. Tebliğimizde Kuzey Makedonya'da Osmanlı ilim geleneğinde yetişmiş âlimlerinin son halkası ve Meddah Medresesi mezunlarından olan Merhum Kemal Aruçi'nin hayatını, şahsiyetini, davasını ve faaliyetlerini tanıtmaya dolayısıyla Meddah'ı tanımaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İlim Geleneği, Eğitim, Meddah Medresesi, Kemal Aruçi

BALKANLAR'DA İSLÂM DİNİ EĞİTİMİ -KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ-

Doç. Dr. Muhammed Esat Altıntaş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Özet: Balkanlar uzun zamandır zengin din ve kültür çeşitliliği ile karakterize edilen bir bölge olmuştur. Balkanlar, farklı etnik grupların ve dini toplulukların bir arada yaşadığı karmaşık bir tarihi ve kültürel geçmişe sahiptir. Bölgenin dini yapısı İslam, Ortodoks Hıristiyanlık, Katoliklik, Musevilik ve diğer inançları da içerecek şekilde çeşitlilik göstermektedir. Kültürel, etnik ve dilsel heterojenlik ile karakterize edilen Balkan ülkelerindeki Müslüman nüfus yaklaşık dokuz milyondur.

Bölge son zamanlarda az ya da çok belirgin dini unsurlar içeren silahlı etnik çatışmalarla parçalanmıştır. Başlıca Katolik, Ortodoks ve İslam dini mensupları arasında gerilimlerin yanı sıra önemli hoşgörüsüzlük sorunları vardır. Bu sebeple devletin din eğitimi nasıl organize ettiği özellikle hassas bir konudur. Zira bu mesele kolaylıkla toplumsal çatışmanın odağı haline gelebilmektedir.

Din eğitimi Balkan ülkelerinin sosyo-kültürel dokusunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Din eğitimi dini inançların, ritüellerin ve değerlerin bir nesilden diğerine aktarılmasını sağlarken aynı zamanda ulusal ve etnik kimliklerin oluşumunu da etkilemiştir. Çeşitli etnik grupların ve dini inançların bulunduğu bölgede, din eğitimi sistemlerinde hem benzerlikler hem de farklılıklar bulunmaktadır.

Bu tebliğin temel amacı Balkan ülkeleri içerisinde Müslümanların nüfusunun %30'sinden fazlasını oluşturan dört ülkenin (Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya) İslam dini eğitimi sistemine karşılaştırmalı bir bakış sunmaktır. Balkanlar'daki din eğitimi bağlamında kullanılacak din teriminde kastedilen İslam olup, "İslam eğitimi" teriminden (a) ilgili İslami cemaatler tarafından yönetilen ve temel müfredatı İslami bilgi içeren kurumlarda düzenlenen eğitim; (b) İslami cemaatler tarafından yönetilen kurumlarda düzenlenen, ağırlıklı olarak nakli ilimler dışındaki müfredata sahip

ancak İslami değerlerin nüfuz ettiği eğitim; ve (c) dini bilgi vermek amacıyla devlet sistemleri içinde yürütülen eğitim kastedilmektedir.

Bu sempozyum bildirisinde söz konusu ülkelerdeki din-devlet ilişkileri, İslam dini eğitiminin organizasyonu ve yapısı, müfredatı, gibi alt başlıklar göz önünde bulundurularak karşılaştırmalı bir analiz sunulacaktır. İslam dini eğitim sistemlerindeki benzerlik ve farklılıkları inceleyecek olan bu çalışma sayesinde bölgede din, eğitim ve kimlik oluşumu arasındaki dinamik etkileşimin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulacaktır. Bu araştırmadan elde edilecek sonuçlar, Balkanlar bağlamında İslam dini eğitimi politikalarını önce anlayıp sonra geliştirmek ve İslam dini eğitimi pratiğinin barış içinde bir arada yaşamayı teşvik etmesini isteyen politika yapıcılar, eğitimciler ve dini liderler için çıkarımlar ve öneriler ortaya koyacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma modeli benimsenecektir. Nitel araştırma modeli içerisinde yer alan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak çalışmanın problemiyle ilgili akademik literatür, resmî belgeler ve eğitim politikaları da dahil olmak üzere bir dizi birincil ve ikincil kaynaktan yararlanılmıştır. Bunlar, çalışmanın amacı çerçevesinde betimsel ve içerik olarak belirli temalar altında analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde, incelenen ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulup değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Karşılaştırmalı Din Eğitimi, İslam Eğitimi, Balkanlar

KEMAL ARUÇI'NİN EHLİ-İ KİTAP KONUSUNDA HÜSEYİN COZO'YA TENKİTLERİNİN USULÎ AÇIDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. Muhammet Altaytaş

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: 14. asrın sonlarından itibaren Kuzey Makedonya'nın dâhil olduğu Rumeli topraklarını fethettikten sonra Osmanlı, özellikle medreseler ve tekkeler marifetiyle din, kültür ve zihniyet bakımından da bölgeye damgasını vurdu. Malum olduğu üzere Osmanlı'da Felsefe, Kelam ve Tasavvufun birlikte yoğrulduğu Sünnî Hanefî ve Maturidî dini anlayış hâkim idi. 20. asrın başlarından itibaren Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmek zorunda kalması, medreselerin ve tekkelerin kesintiye uğramasıyla beş asırlık Osmanlı ilim ve kültür geleneği de kesintiye uğradı. 1923 yılında yeniden ihya edilerek ilim faaliyetlerine başlayan Meddah Medresesi ve mensupları, bu zor dönemde Kuzey Makedonya'da klasik Osmanlı ilim ve kültürünün tevarüs edilmesi ve imkân nispetinde idamesi konusunda hayati önemi haiz olmuştur. İşte bu bağlamda ilk akla gelen isimlerden biri de Meddah talebesi ve hocası olan Gostivar'a bağlı Vrapçişte'li Kemal Aruçi (1920-1977) idi. Aynı dönemde Türkiye'de de medreselerin akamete uğraması ve İstanbul ile Balkanlardaki ilim merkezleri arasındaki irtibatın kopması ve 1945'li yıllardan sonra Makedonya'daki medreselerin kapatılması, akabinde Yugoslavya ile Arap sosyalizminin güçlü olduğu ülkeler arasındaki siyasi yakınlaşmalar bölgedeki Müslümanların, dini eğitim için başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerine yönelmesine sebep olmuştu. Fakat bu dönemde Arap dünyasında revaç bulan selefîmeşreb, islahatçı ve modernist dini anlayışlar Balkan Müslümanlarının sahip olduğu klasik Osmanlı/İslâm anlayışının dokusuna uygun değildi. İşte bu bağlamda bahsi geçen yeni dini anlayışların Arap dünyasından Balkanlara taşınmasına vesile olan isimlerin başında, el-Menâr ekolünün Yugoslavya'daki temsilcisi olarak tanınan Hüseyin Cozo (1912-1982) gelmektedir. Yugoslavya İslâm Birliği'ne bağlı resmi yayın organlarında uzun bir süre kurucu üye, başyazarlık, köşe yazarlığı gibi vazifeler üstlenmiş olması onun fikirlerinin hem etkisini hem de yaygınlığını temin ediyordu. Cozo'nun klasik sünnî anlayışa muhalif itikadî fikirleri ve fikhî ihtihatları başta Kemal

Aruçi olmak üzere klasik anlayışı temsil eden âlimlerin şiddetli tenkitlerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Cozo'nun Yahudi ve Hıristiyanlığı iman ve kurtuluş bakımından İslâmiyet'le eşit gören yaklaşımına reddiye olarak Kemal Aruçi, "Bir Âyet-i Kerîmenin Glasnik Dergisinde Yazılmış İndî ve Hakikate Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap" başlığıyla kaleme aldığı makaleyi, bölgedeki hemen bütün diyanet işleri reisliklerine ve medrese müdüriyetlerine göndermesine rağmen yayınlatabilmediği ve bir sonuç alamamıştır. Aruçi'nin bu makalesi ilk defa Meral Yahya Hanım tarafından latinize edilerek 2018 yılında Trakya Üniversitesi Rumeli İslâm Araştırmaları dergisinde yayınlanabilmiştir. Tebliğde Kemal Aruçi'nin Hüseyin Cozo'ya yönelttiği tenkitler dönemin şartları ve metodolojik boyutu da hesaba katılarak tahlil edilmiştir. Günümüzde Balkanlarda dini ve kültürel hayatın sıhhatli bir mecrada idamesi için Cozo'nun selefimeşreb modernist yaklaşımdan ziyade, klasik ilim geleneğinin temsilcisi olan Meddah ekolünün usulü ön plana çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Kemal Aruçi, Hüseyin Cozo, Menar Ekolü, Ehl-i Kitap

XIX. ASIRDA MAKEDONYA'DA OHRİ KAYMAKAMI ŞERİF AHMED BEY MEDRESESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mumin Omerov
Üsküp İslami Bilimler Fakültesi

Özet: Kadim bir geçmişi olan Ohri şehri, muhtelif medeniyetlere ait tarihi eserleri bünyesinde barındırmaktadır. 1385 yılında Osmanlı egemenliği altına giren şehirde vâkıflar tarafından pek çok cami, tekke, mektep ve medrese inşa edilmiştir. Ohri'de Osmanlı hâkimiyeti boyunca yedi medrese faaliyet göstermiştir. Bu çalışmada, Ohri Kaymakamı Şerif Ahmed Bey tarafından 1262/1846 yılında inşa ettirilen medrese ele alınmıştır. Dokuz odadan oluşan medresenin bakım ve onarım giderleri, müderris maaşları ile talebelerin ibâte ve iâşe masraflarının karşılanması için Şerif Bey pek çok gayrimenkul vakfetmiştir. Medresenin tüm harcamaları vâkıfın şartları doğrultusunda, bu gayrimenkullerden gelen kira gelirleriyle karşılanmıştır. Medresenin, kuruluşundan Balkan savaşlarına kadar 65 yıl kesintisiz olarak faaliyet gösterdiğine dair farklı belgeler mevcuttur. Medreseden icazet alan öğrencilerin daha sonra hangi kurumlarda, hangi yıllarda, hangi pozisyonlarda, ne tür görevler icra ettiğini ortaya koyan çeşitli vesikalar bulunmaktadır. Vakfiye ve diğer arşiv dokümanlarındaki veriler ışığında, vakıf kurucusu, medrese, müderris ve talebeler hakkında detaylı bilgi sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ohri, Vâkıf, Müderris, Talebe, Vakfiye

RÛHÛ'L-BEYÂN'IN BİR NÜVESİ OLARAK BURSEVÎ'NİN (K.S.) ÜSKÛP YILLARINDA KALEME ALDIĞI MECÂLİSÛ'L-VA ' Z VE'T-TEZKÎR ADLI ESERİ

Doç. Dr. Murat Sarıgül

Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) Üsküp'te bulunduğu sıradaki te'liflerinden biri de Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr ismindeki Arapça eserdir. Kitap ilmî bir üslûp içinde yazılmış olup, Bursevî'nin verdiği vaazları ihtiva etmektedir. 12 fasıl altında 73 meclisten oluşmakta olup 176 sayfadır. Eser, el yazması halde olup müellif nüshasına ulaşamamıştır. Eserin en önemli yönü İsmail Hakkı Hazretleri'nin Bursa Ulu Câmii'nde yıllar sonra vermiş olduğu vaazlar ve dersler neticesinde teşekkül eden Rûhü'l-beyân adlı tefsirinin nüvesini oluşturan bir yapıya sahip olmasıdır. Böylece bu kıymetli tefsirin temellerinin Üsküp'te Meddah Câmii'nde başlayan ve sair câmilerde devam eden vaazlarıyla oluştuğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan velûd bir yazar olan Bursevî, Tamâmü'l-feyz adlı hatıratında gerek Üsküp gerekse diğer görev yerlerindeki şahitliklerine ve tahlillerine yer vermiştir. Bu çalışmada Mecâlis'in Rûhü'l-beyân'a kaynaklık ettiği ayrıntılı olarak gösterilmiş ve yazarın hatıratı eşliğinde döneme tanıklıkları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İsmail Hakkı Bursevî, Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr, Rûhü'l-beyân, Üsküp

FETTAH EFENDİ’NİN NECİP FAZIL KISAKÜREK’İN ÇİLE ŞİİRİNE YAZDIĞI NAZİRE VE METAFİZİK ÜRPERTİ

Dr. Öğr. Üyesi M. Necip Yılmaz

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Fettah Efendi Osmanlı Devleti’nden Balkanlar’da geride kalan İslam medeniyetinin ruh iklimi ortamında yetişen bir şair, bir mütefekkir ve bir medrese hocasıdır. Hocalığı ve siyasi faaliyetleri yanında onun en önemli yönü şairliğidir. Üsküp’e olan sevgisi sınırsızdır. Bunu şiirleriyle dile getirmiştir. Fettah Efendi aynı zamanda anavatan Türkiye’de yetişmiş şairlere karşı da sonsuz bir sevgisi vardı. Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Ali Ulvi Kurucu bunlardan bazılarıdır. Şiirlerinde adı geçen şairlerle ilgili duygularını terennüm ettirmiş ve hayranlığını dile getirmiştir. Mehmet Akif Ersoy ile ilgili yazdığı bir şiirinde onun ile ilgi duygularını şöyle dile getirmektedir:

Akif denilince koca bir heykel-i irfan

Bir abide güya ki oyulmuş kayalardan

Kalbinde kudurmuş gibi volkan

Ruhunda köpürmüş gibi tufan ...

Fettah Efendi bazı şairlerin şiirlerine nazireler de yazmıştır. Necip Fazıl Kısakürek’in “Çile” şiirine “Şüpheden Yakîne” adıyla yazdığı nazire bunlardandır. 18. ve 19. yüzyıllarda neredeyse tüm dünya materyalist düşüncenin etkisi altındaydı. Geleneksel düşünce tarzları önemini yitirmiş, sorgulanmaya başlanmış ve bir arayış başlamıştı. Necip Fazıl Kısakürek’in “Çile” şiiri bu arayışın bir göstergesidir:

Aylarca gezindim, yıkık ve şaşkın,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe.
Deliler köyünden bir menzil aşkın,
Her fikir içimde bir çift kelepçe.

Dine karşı mesafeli ve düşmanca yaklaşımlar SSCB'nin kuruluşuyla özellikle Balkanlar'da daha bir belirgin hale gelmiş, medreselerin çoğu kapatılmış ve insanlar din eğitiminden yoksun kalmışlardır. Fettah Efendi bu olumsuz ortamın getirdiği ruh haliyle Necip Kısakürek'in Çile şiirine bir nazire yazarak insanın iç dünyasındaki bu arayışı metafizik duyusuyla dile getirmiştir:

Gizli bir güç beni göğe uçurdu
Bir anda dibine yerin göçürdü
Başıma ıztırab dikenlerinden
Örölmüş bir taç geçirdi.

İnsanın en önemli ihtiyacı metafizik duyudur. Din duygusu gelişmediği zaman insan kendini boşlukta hisseder. En küçük etkiyle oradan oraya savrulur durur. İnsanın bu arayışı çağımızda da hâlâ devam etmektedir. Bu anlamda Fettah Efendi'nin Necip Fazıl Kısakürek'in Çile şiirine yazdığı nazireyi tahlil etmek insanın zihnindeki sorulara da ışık tutacaktır. Bu tebliğde Fettah Efendi'nin Necip Fazıl Kısakürek'in Çile şiirine yazdığı nazire ele alınıp değerlendirilerek iki şiir birbiriyle karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fettah Efendi, Necip Fazıl Kısakürek, Çile, Şüpheden Yakîne

BEKİR SADAK'IN KUR'AN-I KERİM'İN TÜRKÇE ANLATIMI ADLI MEÂLİ VE MÜTEŞÂBİH ÂYETLERE YAKLAŞIMI

Prof. Dr. Mustafa Şentürk

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Bekir Sadak, 1920'de evlâd-ı fâtihân diyârı Üsküp'te doğmuş ve orada yetişmiş bilâhère ülkemize hizmet etmiş değerli bir ilim adamıdır. Meddâh Medresesi'nde hâfızlığını ikmâl etmiş, "Atâ Efendi" olarak anılan başmüderriş Atâullah Kurtiş ile asıl adı Abdülfettâh Raûf olan Fettâh Efendi'den dersler almıştır. Daha sonra Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezûn olmuş ve 1957'de Türkiye'ye göç etmiştir. Bir süre Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde çalışmış olan Sadak, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde ders vermiştir. Ali Özek ile birlikte İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) kuruluşunda görev almış, 1983'te emekli olunca İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde (IRCICA) uzman olarak çalışmıştır. 1993'te İstanbul'da vefât eden Bekir sadak, Türkçe'den başka Arapça, Makedonca, Arnavutça, Boşnakça ve Fransızca'ya vâkıftır. Sadak'ın yayımlanmış bir makalesi, TDV İslâm Ansiklopedisi'nde telif ettiği az sayıda maddesi ve hepsi tercüme şeklinde verdiği eserleri vardır. Söz konusu çevirilerinden biri de Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlatımı adını taşıyan meâlidir. Bekir Sadak, parantez kullanmamayı tercih ettiği bu meâlini hazırlarken Zemahşerî, Ebussuûd ve Elmalılı tefsirlerini esas aldığı, ayrıca yabancı dillerdeki bazı tercümeleri gözden geçirdiğini zikretmiştir. Meâlin daha geniş okuyucu kitlesine ulaşması amacıyla çeviride serbest ifade kullandığını ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlatımı adının da bu durumu imlediğini belirtmiştir. Bu çalışmada genel olarak Bekir Sadak'ın söz konusu meâli, özelde de müteşâbih âyetlere yaklaşımı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Üsküp, Meddah Medresesi, Bekir Sadak, Kur'an, Tercüme, Meal, Tefsir

MEDDAH MEDRESESİNDE FIKIH EĞİTİMİ

Doç. Dr. Mustafa Türkan

Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Üsküp'te faaliyet gösteren medreselerin en meşhurlarından birisi Meddah Medresesi'dir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinin peşinden Üsküp'teki birçok medrese temel fonksiyonunu yitirse de Meddah Medresesi, kısa bir aranın ardından faaliyetlerine devam edebilmiştir. Meddah Medresesini Osmanlı'dan sonra yeniden ihya eden kişi Ataullah Kurtiş Efendi'dir. Meddah Medresesi'nde eğitim-öğretim yeni döneminde on iki yıl olarak planlansa da daha sonra on yıla indirilmiş olup; sabah yedide başlayan dersler namaz arası ve kısa teneffüsler dışında akşama kadar sürmekteydi. Meddah Medresesi'nde Ataullah Kurtiş Efendi'nin icazet aldığı ve müderrislik yaptığı Fatih Medresesi'nin son dönem müfredatının kısmen uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Meddah Medresesi'nde okutulan Fıkıh eserleri hakkında bilgiler verilmek suretiyle medresedeki Fıkıh öğretiminin niteliği tahlil edilmeye çalışılacaktır. Meddah Medresesi'yle ilgili araştırmalardan talebelere Fıkıh ilmiyle ilgili olarak Merâkî'l-felâh, Halebî şağir, Mültekâ, Mir'ât, Şerhu'l-Menâr ve es-Sirâciyye eserlerinin okutulduğu anlaşılmaktadır.

Merâkî'l-felâh: Şürübülâlî'nin telif ettiği ve Fıkıhın ibadetlerle ilgili kısmını ele alan Nürü'l-îzâh, müellifi tarafından İmdâdü'l-fettâh adıyla şerh edilmiş, bu şerh de Merâkî'l-felâh adıyla ihtisar edilmiştir.

Halebî şağir: İbrâhim el-Halebî'nin İslâmî ilimlerin tahsilinde henüz başlangıç seviyesinde olan talebelere yönelik bir şerh hazırlamayı hedeflediği Ğunyütü'l-mütemellî, anlaşılması zor ve hacimli olduğu için müellif, çalışmasını kısaltarak Halebî şağir'i yazmıştır.

Mültekâ'l-ebhur: İbrâhim el-Halebî'nin Hanefî mezhebinin en meşhur el kitaplarından el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik, el-Vikâye ve Kudürî'nin el-Muhtaşar'ını esas almak suretiyle oluşturduğu metnin adı Mültekâ'dır.

Mir'âtü'l-uşûl fî şerhi Mirkâti'l-vüşûl: Molla Hüsrev'in Mirkâtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl adıyla özet halde telif ettiği usûl eserini, anlaşılmasında güçlükler ortaya çıkınca bizzat müellif Mir'âtü'l-uşûl fî şerhi Mirkâti'l-vüşûl ismiyle şerh etmiştir.

Şerhu'l-Menâr: Pezdevî'nin Kenzü'l-vüşûl'ünün tertibini esas alan Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Menârü'l-Envâr isimli muhtasar usûl eseri üzerine İbn Melek tarafından yazılan, Hanefîlerin yanı sıra Şâfiî ve Mâlikî usûlcülerin görüşlerine de yer verilen şerhtir.

el-Ferâizü's-Sirâciyye: Secâvendî'nin miras hukuku alanında en çok başvurulan kaynaklardan biri olan ve üzerinde birçok şerh ve hâşiye çalışması yapılan eseridir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Üsküp, Meddah Medresesi, Fıkıh Eğitimi

ŞERHU AKÂIDI'N-NESEFÎ'DE MUHAMMED NÛRU'L-ARABÎ'NİN EHL-İ HAK VE HAKİKAT YORUMU

Prof. Dr. Ömer Türker

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Üçüncü devre Melâmiliğin piri olarak kabul edilen ve Üsküp'te hem müderrislik hem de vahdet-i vücûdca irşad faaliyetini gerçekleştiren Muhammed Nuru'l-Arabî, Nesefî'nin meşhur Akâid'ini şerh etmiştir. Müridlerinden Şahkuluzâde Ömer tarafından ders notlarının derlenmesiyle oluşan bu eserde, meşhur şârih Teftâzânî'den farklı olarak Akâid metnini vahdet-i vücûdca anlayışla şerh etmektedir. Bu bakımdan eser, temel akide esaslarında ortak düşünürlerin aynı metni farklı teorilerle okuyabildiğinin de dikkate değer örneklerinden birini oluşturur. Tebliğde bilhassaa "Eşyanın hakikati sabittir, bu hakikatlerin bilgisi vakidir" şeklindeki Akâid cümlesinin Muhammed Nûru'l-Arabî tarafından nasıl yorumlandığı Teftâzânî'nin ve takipçilerinin yorumlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenecek; ortak ve farklı tavırlar tahkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, marifet, metafizik, eşya, ilm

HOCA TAHSİN EFENDİ'NİN ESÂS-I İLM-İ HEY'ET ADLI ESERİNDE MODERN ASTRONOMİ

Doç. Dr. Orhan Güneş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: 18. yüzyılın son çeyreğinde kurulan Mühendishaneler teorik modern astronominin Osmanlı topraklarında yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Bu okullarda verilen astronomi dersleri için hazırlanan eserler Osmanlıda modern astronomiye göre yazılmış ilk teorik astronomi kitaplarıdır. Medrese çevrelerinde de karşılık bulan bu eğilim zamanla güçlenerek devam etmiştir.

Bu ekolün temsilcilerinden biri Hoca Tahsin Efendi'dir (ö. 1881). 1857 yılında dönemin sadrazamı tarafından Paris'teki Türk çocukları için açılan okula müderris tayin edilen Tahsin Efendi burada uzun yıllar kalmış, Batı bilimini yakından takip etme fırsatı bulmuştur. Yeniden açılan Darülfünûn'un ilk müdürlüğünü de yapan müellif modern bilimlerin Osmanlı'da yaygınlaşmasında önemli isimlerden biri olmuştur.

Hoca Tahsin Efendi'nin astronomiye dair en önemli eseri Esâs-ı İlm-i Hey'et adını taşımaktadır. 1893 yılında basılan eserde yazar astronomi tarihi hakkında kısa bir özet vermekte, antik dönemden yaşadığı döneme kadar geliştirilen kozmoloji modellerini tanıtmakta ve gök cisimlerinin hareket ve yörünge parametrelerini gök mekaniğini merkeze alarak vermektedir. Bu çalışmada, eserde verilen bilgilerin sıhhatti sorgulanmış, elde edilen değerlerin günümüz değerleriyle mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilim tarihi, astronomi tarihi, astronomi, osmanlı astronomisi, Hoca Tahsin Efendi

ÜSKÜP İSÂ BEY KÜTÜPHANESİ'NDEKİ YAZMA ESERLERE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Sadık Yazar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Türkçe yazma eser literatürünün en önemli merkezi Türkiye olmakla birlikte, Osmanlı bakiyesi coğrafya başta olmak üzere dünyanın çok farklı coğrafyalarında yer alan irili ufaklı birçok yazma eser koleksiyonunda da önemli miktarda Türkçe eserler bulunmaktadır. Birçok kayba rağmen günümüz Balkan coğrafyası da umumi olarak İslami yazmalara hususi olarak da Türkçe ve yerel dillerde kaleme alınmış yazmalara ev sahipliği yapmaktadır. Yazma eserlerin sadece dolaşım alanı değil aynı zamanda gerek telif ve gerekse de istinsah bakımından önemli bir üretim alanı da olan Balkan coğrafyasında cami, medrese, tekke gibi merkezlerde yer almak üzere zamanla birçok yazma eser koleksiyonu oluşmuştur. Özellikle de Bosna-Hersek'teki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi gibi kimi koleksiyonların katalogları hazırlanmış olmakla birlikte bunların önemli bir kısmı ise yakın zamana kadar hak ettiği ilgiyi görememiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin himayesinde Yunus Emre Enstitüsü ve T.C Merkez Bankası tarafından desteklenip yürütülen Balkanlarda Kültürel Mirasın Yeniden İnşası Projesi kapsamında 2013 yılından itibaren Balkan coğrafyasında bir keşif çalışması yapılarak İslami yazma ihtiva eden koleksiyonlar tespit edilip anlaşma yapılan kurum ya da kişilerin mülkiyetinde bulunan yazma eserler dijital ortama aktarılmış bir kısmının da katalogu hazırlanmıştır.

Bu çerçevede dijitalize edilip katalogu tarafımdan hazırlanan koleksiyonlardan biri de Üsküp'te yer alan İsâ Bey Kütüphanesi'dir. XV. yüzyıl ortalarında Üsküp ve Bosna sancak beyliklerinde bulunan uç beyi İsâ Bey'in (ö. 881/1476 [?]) hayatı hakkında bilgi veren TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki maddeye göre bu zatın vakfiyesinde sözü edilen kütüphanesinden bir iz kalmamıştır. Yapılan kataloga göre koleksiyonda 350 cilt yazmada yer alan 618 eserin katalogu hazırlanmıştır. 152'si mükerrer olan koleksiyonda yer alan eserlerden 159'u Türkçe, 21'i Arapça-Türkçe 5'i de Farsça-Türkçe olarak yazılmıştır. Sunmak istediğimiz bildiride; İsâ Bey koleksiyonunda yer alan yazmalara dair muhteva, üretim (telif veya istinsah) dönemi ve coğrafyası, otantiklik, kayıtlar ve restorasyon gibi hususlar açısından yaptığımız incelemenin sonucunu paylaşmaya çalışacağız. Bunu yaparken özel olarak Üsküp genel olarak ise Balkan kültürel coğrafyası açısından dikkat çeken eserlere özel olarak vurgu yapmaya gayret edeceğiz. Ayrıca kütüphanenin mevcut durumu ile İsâ Bey'in vakfiyesindeki liste ile de mukayese yapacağız.

Anahtar Kelimeler: İsa Bey Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Üsküp

MÜSTENSİHLERİ, MALİKLERİ, ÜRETİM YERLERİ VE ZAMANLARIYLA ÜSKÜPLÜ YAZMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Sami Arslan

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Özet: Modern araştırmalar İslam telif geleneğinde üretilen metinleri çoklukla metin olması hasebiyle gündemine alagelmifştir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda yazma eserlerin metin dışı unsurları akademinin gündemine taşınmıştır. Bu bağlamda yazma eserlerin kodikolojik unsurları, yazma eserleri çoğaltan müstensihler ve bunların nüshalardaki tasarrufları ile metinlerin okurları tarafından yazma eserlere düşülen kayıtlar da araştırmalara konu edilmekte ve mezkur okur kayıtları ile müstensih tasarrufları tarih yazımı, bilim tarihi ve kültür tarihi gibi disiplinlere veri teşkil etmektedir. Benzeri bir çalışmayı amaçlayan bu tebliğde Üsküp'te istinsah edilen yazma eserler incelenerek istatistiksel bir araştırma yapılacaktır. Metod olarak Yazma Eserler Kurumu'nun portalı üzerinden Türkiye'de bulunan kütüphaneler taranarak bu kütüphanelerde yer alıp da Üsküp'te istinsah edilen yazma eserler tespit edilecektir. Öncelikle tespit edilen yazma eserlerdeki metinlerin hangi disipline oldukları tasnif edilecek, Osmanlı ilmiye geleneği ve medrese müfredatları bağlamında neden bu eserlerin Üsküp'te istinsah edildiği sorusuna cevap aranacaktır. Akabinde yazma eserlerin müstensihleri ile malikleri ve bunların toplumdaki rolleri, kariyerleri, müstensih ve maliklerin Üsküp ya da Balkan coğrafyalarıyla ilişkisi ile yazma eserlerin üretildiği mekanlar ve zamanlar kaydedilecektir. Böylece Üsküp'te üretilen yazma eserler panoramik bir bakışla ele alınacak, mezkur yazma eserlerin metinleri dışındaki enstrümanlarının Üsküp araştırmalarına nasıl bir katkıda bulunacağıın izleri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Üsküplü Yazmalar, Yazma Eser Kültürü, Tarih Yazımı, Mikro Tarih

MANYASOĞLU MAHMÛD İBN-İ KÂDÎ-İ MANYÂS VE HÂŞİYE ALÂ ŞERHİ'L-AKÂ'İDİ'N-NESEFİYYE ADLI ESERİ

Dr. Öğr. Üyesi Sami Turan Erel

Istanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Zengin bir ilmî birikime sahip olan Balkan coğrafyası, farklı dönemlerde bünyesinden pek çok âlim çıkartmıştır. Sultan II. Murad döneminde (823-854/1421-1451) Manyas'ta doğmuş ve kendisini Üsküp'te yetiştirmiş önemli bir âlim de Manyasoğlu Mahmud'dur. Doğum ve vefat tarihleri başta olmak üzere hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Manyasoğlu Arap ve Fars edebiyatının yanı sıra aklî ilimlerle ilgilenmiş, kendisini dinî ilimlerde de yetiştirmiş ve vefatına kadar Edirne'de müderrislik yapmıştır. Gülistân'a yaptığı manzum ve mensur tercüme ile A'cebü'l-uccâb isimli ansiklopedik eseri üzerinden daha çok dilbilim çerçevesinde araştırmaya konu olurken kelâm alanındaki konumu ve fikirleri ihmal edilmiş durumdadır. Gülistân'a yaptığı şerh Anadolu topraklarında yapılmış ilk Türkçe tercüme olması, A'cebü'l-uccâb ise eserin ikinci kısmında yer alan aritmetik kitabı Anadolu'da yazılmış ilk aritmetik metnine karşılık gelmesi bakımından önemli olduğu gibi Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâ'id adlı eser ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Şerhu'l-Akâ'id üzerine oluşan şerh-hâşiye literatürü içerisinde daha çok Fatih dönemi ve sonrasındaki şerhler öne çıkarken Fatih öncesi dönemde yazılmış bir hâşiye olması bakımından kıymeti haiz bir metindir. Manyasoğlu Mahmud'un kelâmî yönünün ilk defa ele alınacağı bu tebliğ iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Manyasoğlu'nun hayatı ve eserlerinden bahsedilecek, ikinci kısımda ise önce onun söz konusu hâşiyesi nüshaları, yöntem ve üslubu açısından tanıtılacak, ardından Manyasoğlu'nun İslâmî ilimlere ilişkin tasavvuru ve kelâm ilminin bu şemadaki yerine ilişkin bir çerçeve çizilecek, akabinde eserin geniş hacimli ve konu çeşitliliğinin fazla olması nedeniyle temsil kabiliyeti yüksek bir konu olarak tekvin meselesi üzerinden Manyasoğlu'nun kelâmî yaklaşımına dair bir örnek ortaya koyulacaktır. Bu minvalde onun tekvin meselesinde Sa'düddin et-Teftâzânî ile Fahreddin er-Râzî'nin karşıt fikirleri karşısında tekvinin kudretten başka ezeli-hakikî bir sıfat oluşunu nasıl delillendirerek savunduğu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Manyasoğlu Mahmud, Akaid, İlim, Marifet

YANYALI BAŞHOCA İSHÂK EFENDİ'NİN MÜHENDİSHANE ÖĞRENCİSİNE TANITTIĞI FİZİK ALETLERİ

Arş. Gör. Dr. Sena Aydın

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: Yanyalı Başhoca İshâk Efendi (ö.1834), dört ciltlik şaheseri Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye ile Osmanlı Devleti'nin ilk pozitif bilimler ansiklopedisini kaleme alır ve modern bilimlerin Osmanlı Türkiye'sine aktarım sürecinde kilit bir rol üstlenir. Çağdaş Batı kaynaklarından çeviri ve uyarlama yoluyla hazırlanan eserin 1832 tarihinde basılmış olan üçüncü cildi, toplam dokuz makaleden oluşur ve tamamen fizik konularını tartışır. Birinci makalede cisim ve maddenin özellikleri, ikinci makalede hareket konusu, doğrusal ve eğik hareket türleri, üçüncü makalede kuvvet, cisimlerin ağırlık merkezinin bulunması, dördüncü makalede manivela, terazi, kantar gibi basit makineler ve çalışma prensipleri, beşinci ve altıncı makalelerde sıvıların ve gazların mekaniği, hava tulumbası, barometre, higrometre ve benzeri aletlerin tanıtılması, hava ve atmosferin özellikleri konularını aktaran eser, üçüncü cildin son üç makalesini ise optik konularına ayırır. Işığın mahiyeti, nitelikleri, yansıması, kırılması, renklerin niteliği, gözün yapısı, görme, görünen nesnelerin şekilleri, düzlem, çukur ve tümsek aynalar, yansıma ve kırılmaya dair ölçüm aletleri gibi konuları okuyucuya aktarır. Eserin dördüncü cildinde ise fizik ile ilgili olan bölümler; ısı, sıcaklık, termometrenin çalışma prensibi gibi konulardan bahseden birinci makale ve cisimlerin elektriklenmesi, elektriğin iletkenliği, elektrik araçları, elektrik olayları üzerine yapılmış araştırmalar ve kaplanmış camlar gibi konuları tartışan ikinci makaledir. Böylece Mühendishane-i Berr-i Hümayun başhocası İshâk Efendi'nin Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye kitabının üçüncü ve dördüncü ciltlerinin 1832 ve 1834'te basılması ile mühendishane öğrencileri, fiziğin tüm konularına giriş niteliğinde derli toplu bir şekilde Türkçe bilgi edinme imkanına ulaşırlar. Mühendishane'nin ilk Türkçe fizik ders kitabı olma özelliğini taşıyan bu iki cilt, fiziğe dair konuların tartışıldığı toplam on bir makalede sayısız bilim aletini okuyucuya sunar. Bu çalışmada Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye'nin fizik konularını içeren on bir makalesinde mevcut, bilim aletlerinin bir listesi çıkarılarak bir Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğrencisinin ne tür bilim aletlerine aşinalık kazandığının irdelenmesi hedeflenmekte ve henüz çalışılmamış yazma ve matbu eserlerden oluşan fizik tarihi literatüründe öncelikle bilim aletleri ve olguların geometrik gösterimlerine odaklanmayı teklif eden bir metodoloji öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Başhoca İshâk Efendi, Mecmûa-i Ulûm-i Riyâziye, fizik aletleri

MAKEDONYA MEDRESELERİ İLE ANADOLU MEDRESELERİNİ ARAP DİLİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN BİR KARŞILAŞTIRMA

Prof. Dr. Şükran Fazlıoğlu

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Osmanlı dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin nasıl ve hangi eserlerden hareketle yürütüldüğü henüz tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Her ne kadar XVII. yüzyıl sonrası hazırlanmış nispeten geç tarihli bazı müfredât programlarına sahip olsak da bu programlar devletin her bir tarafındaki medreseleri kuşatacak mahiyette değildir. Ancak yine de elimizdeki verilerle Osmanlı Devleti'ndeki eğitimin -Arap asıllı nüfusun ağırlıkta olduğu bölgeler dışarıda bırakılmak kaydıyla- bütüncül bir yapı arz ettiği söylenebilir. Bu çalışmada devletin Balkan bölgesinin önemli bir merkezi konumundaki Üsküp'te eğitimin ve özellikle de medreselerdeki âlî ilimlerin öğretilmesinde önemli rol oynayan Arap dilinin eğitiminin nasıl yürütüldüğü sorusunun peşine düşülecek ve bu sorunun cevabı Üsküp'teki İsa Bey Kütüphanesinde bulunan Arap diline dair eserlerin nüshalarından hareketle cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Medreseler, Müfredat, Dil öğretimi, İstanbul, Anadolu, Makedonya, Üsküp

BEKİR SADAK'IN “KUR'ÂN-I KERÎM ve TÜRKÇE ANLATIMI” İSİMLİ MEÂLİNDE KEVNÎ/TEKVÎNÎ AYETLERİN ANLAMLANDIRILMASI SORUNU

Doç. Dr. Yakup Bıyıköğlü

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet: Meddah Medresesi talebelerinden Bekir Sadak, verdiği anlamları daha serbest ve kolaylıkla ifade edebilmek adına bu çalışma için “Kur’ân Tercümesi” veya “Kur’ân Meâli” yerine “Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı” ismini vermeyi tercih edişini meâlinin ön sözünde belirtir. Onun bu tercümesinin en bariz özelliği, yakın dönemde yazılan diğer meâllerin aksine çevirilerde parantezlere yer verilmemesidir. Bu husus ise birtakım anlamlandırmalarda kapalılığın giderilmesi konusunda sorun teşkil etmektedir.

Kevnî ayetler, kendilerinde bulunan anlamsal kapalılık nedeniyle Tefsir literatüründe izafî müteşâbihler kategorisinde ele alınmaktadır. Binaenaleyh bu tür ayetler, mutlak kapalılık (müphemlik) değil de anlamsal olarak maneî kapalılık özelliği taşıdıklarından bunların ilmî gerçekler ışığında anlamlandırılması mümkün görülebilir. Bu bağlamda Bekir Sadak’ın meâlinde ilmî gerçeklere işaret eden birtakım kevnî ayetleri yorumlamasında bazı sorunların bulunduğu söylenebilir. Ancak onun, yaşadığı döneme ait pek çok malumatı dikkate alarak yaratılışa dair ayetlere meâl verirken ilmî gerçekleri de dikkate aldığı vakidir.

İlmî gerçekleri dikkate almadan kevnî ayetleri açıklaması konusuna dair bir iki örnek verilecek olursa Bekir sadak, ‘Alak sûresi 2. ayetteki ‘alak kelimesine “yapışkan bir madde” anlamı vererek bilimsel gerçekleri dikkate alma cihetine gitmeyip “asılı tutunan zigot” veya “embriyo” anlamlarını vermekten imtina etmiştir. Yine o, İnsan sûresi 2. ayetteki nutfey-i emşâc terkiibene “katışık bir tohum hamuru” şeklinde geleneksel olarak farklı bir mana vermiştir. Yine onun meâlinde bu minvalde birtakım benzer yaklaşımları bulunmaktadır.

Bekir Sadak'ın, kevnî ayetler bağlamında Furkân 53 ve Rahman 19-20. ayetlerindeki (iki denizin birbirine Yaklaştırılması/ salınması), En'âm 125. ayetteki (göğe yükselmek), Hicr 22. ayetteki (rüzgârların aşılacağı olması), Zâriyât 47. ayetteki (göğün genişlemesi) gibi ayetlere meâl verirken ilmî gerçekleri dikkate aldığı söylenebilir. Ancak o, bu tür meâl verirken parantez kullanımına gitseydi, ayetler zihinlerde daha çok netleşir ve bunların anlaşılması hususundaki kapalılığa dair sorunlar aza indirgenmiş olabilirdi.

Sonuç olarak belirtilecek olursa Bekir Sadak'ın kevnî ayetleri anlamlandırırken ilmî gerçeklere dair hususları parantez içinde vermemesi hususu, bu tür ayetlerde kapalılığın tam olarak giderilmesinde sorun teşkil etmektedir. Eserinin ön sözünde dillendirdiği ilke üzere serbest hareket etmek için meâlini "Türkçe Anlatım" şeklinde isimlendirmesinden hareketle kevnî ayetler konusunda ilmî gerçekleri dikkate alıp parantez kullanmak suretiyle açıklama cihetine gitmesi gerekirdi. Kanaatimize göre bu durumda özellikle kevnî ayetlerdeki kapalılık izhar edilmiş; bunların günümüz idrakine ulaştırılmasına dair önemli bir katkı sağlanmış olurdu.

Anahtar Kelimeler: Meddah Medresesi, Bekir Sadak, Kur'ân-ı Kerîm, Meâl, Kevnî Ayetler

ÜSKÜP’TE TÜRKLÜK VE İSLAMİYET İÇİN MÜCADELE EDEN MEDDAH MEDRESESİ MEZUNU İKİ DAVA ADAMI: ŞUAYB AZİZ VE ABDÜLFETTAH RAUF

H. Yıldırım Ağanoğlu

Araştırmacı

Özet: Balkan Harbi sonrasında 550 yıllık devletlerini kaybederek büyük bir travma yaşayan Balkan Türkleri ve Müslümanları, kısa zamanda toparlanıp hayata devam etmek ve topluma önderlik edecek yeni nesilleri yetiştirmek zorundaydı. Bu neslin hayatı iki büyük dünya savaşını görmüş; savaş arasında dini ve milli kimliklerini ifadede zorluklar yaşamış, içinde yaşadıkları bazı toplum kesimlerinin rövanşist bakış açılarına maruz kalmıştır. Osmanlı medreseleri geleneğini Üsküp’te canlandıran Ataullah Efendi’nin iki talebesi Şuayb Aziz ve Abdülfettah Rauf Efendiler, bu zor neslin, Makedonya Türklerini temsil eden iki mümtaz şahsiyetidir. Aynı zamanda amcaoğlu olan Meddah Medresesi mezunu Rumeli’nin bu iki münevver Türk genci, Türk toplumunu başsız ve âlimsiz bırakmamak için mücadele eden iki dava adamıdır. Fettah Rauf Efendi, Yugoslavya Türklerinin Osmanlı geleneğini yaşatarak İslami değerlere bağlı bir hayat tarzı peşinde dini değerleri önceliğinde milliyetine sahip çıkmaları gerektiğini savunmaktadır. Yücel Teşkilatı’nın başkanı olan Şuayb Aziz Efendi ise Osmanlı’nın artık yıkıldığı ve Türklerin örnek bir idare sistemi kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni örnek alma ana fikrinde, Atatürkçü ve milliyetçi bir düşünce sistemini Yugoslavya Türkleri için uygulama fikrindedir. Davaları peşinde aynı zulüm, baskı ve hapishane süreçlerini yaşayan bu önderler, Makedonya Türklerinin itibarları iade edilmesi gereken iki sembol insanıdır.

Anahtar Kelimeler: Abdülfettah Rauf, Şuayb Aziz, Yücel Teşkilatı, Yugoslavya Türkleri, İkinci Dünya Savaşı

MOSTAR'DAKİ MEDRESELER: TARİHSEL BİR İNCELEME

Yunus Dilber

Yunus Emre Enstitüsü Koordinatörü

Prof. Dr. Emel Topçu

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Özet: Bu akademik makale, Osmanlı döneminde Bosna-Hersek'in Mostar şehrinde kurulan medreselerin kapsamlı bir incelemesini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, medrese sayısını, mimari özelliklerini, Osmanlı sonrası gelişmeleri, öğrenci kayıtlarını ve tek sağ kalan medresenin güncel durumunu araştırmaktadır. Araştırma, vakıfnameler, salnameler, bölgeye seyahat eden Batılı ve Osmanlı gezginlerin seyahatnameleri ayrıca Avusturya-Macaristan dönemi ile ilgili Almanca arşivler ve Yugoslav dönemine ait Boşnakça kitaplar gibi çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Osmanlı döneminde Mostar'da bir dizi medrese kuruldu ve bu medreselerin 11'i şehir sınırları içinde yer almaktaydı. Zaman içinde, bu medrese binalarının bazıları çeşitli nedenlerle yıkıldı ve sadece Karagöz Bey Medresesi eğitim faaliyetlerini diğer yapılar içinde sürdürdü. Ancak yetersiz tesisler nedeniyle Karagöz Bey Medresesi, savaş sonrası (1992-1995) Suudi Arabistan Krallığı'nın desteğiyle restore edildi ve daha sonra Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından Mostar Dzemat Bijediç Üniversitesi kampüsünde yeni bir binada yerini aldı. Osmanlı dönemi medrese binalarının birçoğu, 1878'de Avusturya-Macaristan işgalinden ve Yugoslav döneminde ihmal, yol genişletme veya yenileme gibi nedenlerle kaybedildi. Bugün, kalan medrese binalarının bazıları özel mülkiyet, restoranlar, yerel İslam idaresi ofisleri ve klinikler de dahil olmak üzere çeşitli amaçlarla hizmet vermektedir. Bu araştırma, Mostar'daki medreselerin somut kültürel miras olarak tarihsel önemini anlama konusuna katkı sağlamakta, mimari miraslarını, eğitim etkilerini ve çağdaş zamanlarda evrilen rollerini aydınlatmaktadır. Kültürel mirasın korunması ve belgelenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medreseler, Bosna-Hersek, Mostar, Osmanlı İmparatorluğu, Karagöz Bey Medresesi

MATRAKÇI NASUH'UN UMDETÜ'L-HESÂB İSİMLİ ESERİNDE MİRAS TAKSİMİ PROBLEMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Z. Tuba Oğuz Ceyhan

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gerek merkezi otoritede gerekse de entelektüel alanda sağladığı gücü resmi görevlerinde gösterdiği başarılar ve çeşitli bilim ve sanat dallarında ortaya koyduğu parlak çalışmalarla temsil etmiş ender isimlerden biri, yaygın kanaate göre Bosnalı olduğu bilinen ancak bazı eserlerinde kendisini Priştineli olarak tanıtan Matrakçı lakaplı Nasuh bin Karagöz'dür. Coğrafyadan silahşörlüğe, tarihten minyatür sanatına kadar muhtelif pek çok alana oldukça özgün eserler kazandıran Matrakçı Nasuh'un Umdetü'l-Hesâb isimli matematik eseri de Osmanlı hesap geleneğine ilginç katkılar sunan kapsamlı bir kitap olması itibarıyla dikkate değerdir. Babialı bürokrasisinin içindeki memurların işlem yapma ve kayıt tutmada gösterdikleri titizlik ve süratlerinin oryantalistleri hayrete düşürdükleri göz önüne alındığında, Matrakçı Nasuh'un Osmanlı muhasebe sınıfına hitap eden bu eserinin incelenmesi önem arz etmektedir. Özellikle de miras taksimi (feraiz) hesaplarının anlatıldığı on sekizinci bölüm, eserin en detaylı bölümü olarak göze çarpmaktadır. Burada, o dönemde herhangi bir hesap kitabında görülemeyecek kadar bol miktarda çözümlü problem işlenmektedir. Eserde, hesap ilmini feraizin ön koşulu olarak gören müellifin bu tutumu, Osmanlı muhasebe matematiği konularının kapsamının genişletilmesi olarak kendini göstermektedir.

Çalışmamızda, Kanunî Sultan Süleyman döneminin en meşhur Türkçe hesap kitaplarından Umdetü'l-Hesâb isimli matematik eserinin miras taksimiyle ilgili bazı problemleri analiz edilerek, Balkanlı bir müellif olan Matrakçı Nasuh'un Osmanlı matematiğine katkısını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu maksatla, müellif ve eserin kısaca tanıtılmasının ardından, bilhassa aritmetiksel konuların kavranmasında kolaylaştırıcı tekniklere başvuran ve bunları kendince geliştirdiği dairesel diyagramlarla desteklemeye çalışan müellifin söz konusu problemlerde bunları nasıl ele aldığından bahsedilecektir. Böylece konu, müellifin benimsenmiş yerleşik uygulamalar ve kendine özgü yeni uygulamaları mezcetmesi bakımından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda, çalışmamızda, söz konusu eserin, aralarında vaktiyle Semendere Livası'nda istinsah edilmiş veya günümüzde Hırvatistan HAZU Akademisi Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshalarının da olduğu elverişli görünen kopyaları kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Matrakçı Nasuh, Umdetü'l-Hesab, feraiz, Osmanlı, Matematik

HARBİYE'DE GEOMETRİ: MANASTIRLI MEHMED RIFAT VE MATEMATİK ESERLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Bilgin

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Özet: On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında eserlerini vermiş Osmanlı devlet adamı, subay, edebiyatçı, dilbilimci ve şair Manastırlı Mehmet Rifat'ın (1851-1907) az bilinen çalışmalarından Mecelle-i Hendese, askerî rüşdiyeler ve idâdîler ile Dâr-rüşşafaka'da okutulmak üzere kaleme alınmış bir teorik ve uygulamalı geometri kitabıdır. Mehmet Rifat'ın beş cilt olarak tasarladığı eserin Hendese-i Hattiyeye, Hendese-i Musattaha ve Münhaniyât-ı Müsta'mele adlı birinci, ikinci ve dördüncü ciltleri basılmıştır. Bu çalışmada Mehmet Rifat'ın edebiyatçı ve asker kimliğinin gölgesinde kalmış bu kapsamlı eser genel bir incelemeye tabi tutularak elde edilen sonuçlar sunulmuştur. Böylece eserin akademik camiaya tanıtılması ve gelecek çalışmalar için bir giriş oluşturması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manastırlı Mehmet Rifat, Mecelle-i Hendese, Mekteb-i Harbiye, geometri eğitimi, matematik tarihi

Sempozyum Onur Kurulu

Balkan Çalışmaları Vakfı Başkanı – Dr. Sevba Abdula
29 Mayıs Üniversitesi Rektörü – Prof. Dr. Mustafa Sinanoğlu
Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü – Prof. Dr. Lütfi Sunar
İslam İlimler Araştırma Vakfı – Prof. Dr. Salih Tuğ
Bulgaristan Yüksek İslam Şûra Başkanı – Vedat S. Ahmed
Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Başkanı – Dr. Şakir Fetau
Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı – Prof. Dr. Ali Erbaş

Düzenleme Kurulu

Dr. Sevba Abdula – Balkan Çalışmaları Vakfı (Kuzey Makedonya)
Dr. Serdar Serdaroğlu – Uluslararası Balkan Üniversitesi (Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Muhammet Altaytaş – Trakya Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Salih Tuğ – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Prof. Dr. Bedreddin Çetiner – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Prof. Dr. Mahmut Kaya – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
İsmail Bacacı – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Feyzullah Kıyıklık – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Ahmet Yıldız – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Prof. Dr. İlyas Çelebi – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)
Dr. Kenan İsmaili – Üsküp Müftüsü (Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. Ali Erken – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mesut İdriz – University of Sharjah / Şarika Üniversitesi
Dr. Kadir Muhammed – Sofya Yüksek İslam Enstitüsü (Bulgaristan)
Dr. Sedat Beslija – Saraybosna Üniversitesi (Bosna-Hersek Cumhuriyeti)

Sempozyum Sekreteryası

Zehra A. Sadiki – Balkan Çalışmaları Vakfı

Semran Murtezani – Balkan Çalışmaları Vakfı

Muhammed Fatih Kaytan – Uluslararası Balkan Üniversitesi

Dr. İsmail Kurt – İslami İlimler Araştırma Vakfı

Seyit Ali Tüz – İslami İlimler Araştırma Vakfı

Sempozyum Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ekrem Demirli – İstanbul Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu – İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mürteza Bedir – İstanbul Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Görmez – İslam Düşünce Enstitüsü (Türkiye)

Prof. Dr. Mahmut Çelik – İştîp Üniversitesi (Kuzey Makedonya)

Prof. Dr. Muhammet Altaytaş – Trakya Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet Yücel – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mesut İdriz – Uluslararası İslam Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Salih Tuğ – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)

Prof. Dr. Bedreddin Çetiner – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)

Prof. Dr. Mahmut Kaya – İslami İlimler Araştırma Vakfı (Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan – Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Bilal Aybakan – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Şener Bilali – Uluslararası Balkan Üniversitesi (Kuzey Makedonya)

Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz – İstanbul Zaim Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. İlyas Çelebi – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Merdan Güneş – Osnabrück Üniversitesi (Almanya)

Prof. Dr. Mehmet Erdoğan – Marmara Üniversitesi, (Türkiye)

Prof. Dr. Muhsin Demirci – Marmara Üniversitesi, (Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa Sinanoğlu – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ramazan Yıldırım – İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Salime Leyla Gürkan – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Yaşar Düzenli – İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Zekeriya Güler – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Semih Ceyhan – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Süleyman Kaya – İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Abdurrahman Atçıl – Sabancı Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Ali Erken – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Abdülkadir Macit – Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş – Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer – İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu – Trakya Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Yakup Bıyıkoğlu – Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Zahit Atçıl – Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Sevba Abdula – Balkan Çalışmaları Vakfı (Kuzey Makedonya)
Dr. Abdullah Tırabzon – Sofya Yüksek İslam Enstitüsü (Bulgaristan)
Dr. Kenan İsmaili – Üsküp Müftülüğü (Kuzey Makedonya)
Dr. Sedad Beslija – Saraybosna Üniversitesi (Bosna-Hersek Cumhuriyeti)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Boynukalın Şenkardeşler – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)
Vedad S. Ahmet – Bulgaristan Yüksek İslam Şurası (Bulgaristan)

BSF | B A L K A N | S T U D I E S | F O U N D A T I O N

 balkanfoundation.com

 info@balkanfoundation.com

 facebook.com/balkanfound

 twitter.com/balkanfound

 instagram.com/balkanfound